

DE LA GRAN DIGNITAT DE L'ACOSTAMENT ENTRE JAUME COLLELL I VALENTÍ ALMIRALL EN 1882-1885

per
Josep JUNYENT I RAFART*

Quan redactava el meu estudi *Jaume Collell i Bancells, les Campanyes patriòtico-religioses, 1878-1888*¹, vaig adonar-me tot seguit que no funcionava bé ni la cronologia ni una determinada visió de les relacions entre Jaume Collell i Valentí Almirall que, d'una manera tangencial, ha proposat Casimir Martí² a partir de Maties Ramisa i seguint unes propostes sobre Torras i Bages fetes per Joan Bonet i Baltà³: que Jaume Collell anés a remolc de les

---

* La redacció definitiva d'aquest article fou lliurada pel seu autor el mes de desembre de 1992, pocs dies abans del seu traspàs a la casa del Pare. IN PACE.

1. Aquest text, basat en una conferència pronunciada el 26 d'octubre de 1988, a la sala de la columna de l'Ajuntament de Vic, en la XXXVI Festa Anual del Patronat, fou publicat, a la revista del Patronat, *Ausa* XIII (1989) 257-408, i posteriorment, amb algunes modificacions, editat en volum pel Patronat d'Estudis Ausonencs, Sèrie Monografies 13, Vic 1990 (citaré per aquesta darrera edició amb el títol abreujat *Collell, Campanyes*).

2. Casimir MARTÍ, *Torras i Bages, el Regionalisme un antitipus ètico-històric del sistema de la Restauració*, dins *Revista Catalana de Teologia* XII/1 (1987) 143-147 (reproduït dins A. BALCELLS i altres, *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, Edicions 62, 1988, pp. 159-177, d'on prenc el text de síntesi, que reproduïxo). En aquest estudi molt important sobre el pensament de Torras i Bages, Martí hi involucrava, molt d'esquitllada, Collell, fent-lo passar al mateix raig de Torras i Bages, a partir d'incorporar l'aportació de Maties RAMISA, *Els orígens del Catalanisme Conservador i «La Veu del Montserrat*. Vic, Eumo, 1988, pp. 96-97, que, al seu torn, també parteix de Bonet i Baltà, i confirma que Collell depèn d'Almirall en 1886, però concretant, fins i tot, que en depèn en el mot d'«autonomia», car conclou: «Així la paraula "autonomia", "que no vol dir self-governement, independència o separatisme" haurà entrat en el vocabulari de "La Veu".» Crec que no s'han adonat que aquest tema de l'actitud envers Valentí Almirall constitueix un dels punts privilegiats per a establir el destriament de les dues personalitats de Collell i de Torras i Bages. Casimir Martí sembla que no ha atenuat la posició, sinó que el tema de les relacions entre Collell i Almirall serveix de hiatus entre les *Campanyes* de Collell i un hipotètic posterior nacionalisme catòlic, en *Gènesi i condicionaments del nacionalisme tradicional: «El País»* (7 de maig 1992) 5.

3. J. BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984, pp. 702-704 i 714-717, text publicat ja en *Eclesiàstics de Barcelona enaltits en el Consistori papal de 1899: Vives i Tutó, Morgades, Torras i Bages*, dins *Analecta Sacra Tarraconensia* XXXVII (1965) 231-272, i en *Proemi a «La Tradició Catalana»*, dins J. TORRAS I BAGES, *La Tradició Catalana*, Barcelona, Biblioteca Selecta, vol. 390, 4 1966.

idees autonomistes de Valentí Almirall a partir de 1886. La síntesi de l'afer és proposada per Casimir Martí de la manera següent:

Diu que Ramisa «mostra les oscil·lacions del director d'aquella publicació, Jaume Collell, enfront del moviment catalanista inspirat per Valentí Almirall. Collell no va dubtar a criticar la convocatòria feta per Almirall d'un Congrés Catalanista per al 9 d'octubre de 1880, perquè veia en aquelles manifestacions de catalanisme una tendència autonomista que –deia– ni tenia fonament en la tradició⁴ ni trobava el suport de les classes més influents de la societat». Collell, a més, va manifestar la seva oposició a la creació del Centre Català, establert el mes d'abril de 1882, per la desmesura de les seves aspiracions i per la precipitació que mostrava a voler-les aconseguir. En canvi, l'escriptor acollí positivament la convocatòria del segon Congrés Catalanista, celebrat a finals de juny de 1883 i, sobretot, no estalvià lloances a Almirall a partir del Memorial de Greuges de 1885. En efecte, pel mes de maig de 1886, en ocasió dels Jocs Florals d'aquell any, Collell feia menció elogiosa del discurs que Almirall havia pronunciat. Al final d'aquell mateix any s'aproximava a la tesi autonomista d'Almirall, tot referint-se a la necessitat de «recobrar la nostra personalitat, de reivindicar una justa autonomia» per al «desenvolupament natural i harmònic de les forces del país». Poques setmanes després, enaltia la «virilitat» d'Almirall, la seva fermesa i la seva franquesa. «Fa lo que deu i no amaga ses doctrines», i Martí, a partir d'aquesta síntesi precipitada, naturalment, conclou: «En definitiva, enmig de contradiccions i de lloances, el que sembla clar és que, en matèria política catalanista, Valentí Almirall portava la iniciativa i els escriptors catòlics reunits entorn de “La Veu del Montserrat”, li anaven a remolc.»

Endemés d'algunes notes esparses recollides, que m'anticipaven la preocupació autonòmica de Collell, un sol fet em bastava per a desconfiar-ne: era la dada, que vaig incorporar al meu estudi citat⁵: que en la tesi d'Eberhard Vogel, *Neucatalanische Studien*, publicada a Paderborn i Münster en 1886, s'hi digui que el periòdic de Collell, «La Veu del Montserrat» (sigla: «LVdM»), és «catòlic autonomista». En aquell estudi, però, el tema em quedava un xic marginal i, així, vaig tractar-lo entre uns abreujaments⁶ sense aprofundir-lo, insinuant més que demostrant una discrepància, i acceptant la dada admesa que Collell partia d'Almirall per a la idea autonomista en 1886. Crec que

4. Adverteixo des d'ara –encara que ho veurem més endavant–, que aquesta proposició no l'he trobada mai en Collell; ans al contrari, Collell es manifesta autonomista el 15 de gener de 1881. Ell no s'oposa, doncs, a l'autonomia, sinó que demana una exigència tàctica per a la seva implantació: que aquella sigui assumida per tothom i sobretot per les classes més influents en la societat, com una necessitat social i com a fonamentada en la tradició, i no pas com la proposta de quatre ideòlegs que volen implantar-la com una noció revolucionària.

5. Vegeu les reserves metodològiques que vaig fer a Maties Ramisa, en *Collell, Campanyes* 10, i especialment l'aportació de Vogel en la n. 14.

6. *Collell, Campanyes* 66-67.

ara, després d'haver investigat particularment el tema, puc adonar-me de la importància i l'exemplaritat de l'acostament entre Collell i Almirall en 1882-1883, on es marquen clarament, alhora que les discrepàncies ideològiques i sobretot de tàctica, els acords de fons i, sobretot, el mutu reconeixement de les dues personalitats i la positiva voluntat de col·laboració per les dues parts pel bé de Catalunya, que es dugué a terme en 1885 i prosseguí en 1886 i fins a l'escissió del Centre Català en 1887. El cert és que no van a remolc l'un de l'altre, especialment pel que fa a la noció d'*autonomia*, sinó que l'evolució de la situació portà els dos líders de dos grups diferents –del catalanisme catòlic conservador i del catalanisme democràtic laic– a adonar-se de l'oportunitat de col·laborar, malgrat les orientacions en molts aspectes oposades.

1. *La idea autonomista havia arribat a Catalunya en 1868, immediatament després de la Setembrina, proposada per Frederic Mistral a Víctor Balaguer*

Frederic Mistral, el cap dels *felibres* provençals, suggeria, en carta del 8 d'octubre, a Víctor Balaguer, que veia el més destacat dels caps federalistes⁷, la idea d'*autonomia* com una «idée nouvelle»; autonomia, i no pas simple descentralització administrativa –car diu que, a França, fa deu anys que el govern descentralitza «i ningú no s'adona pas que hi haguem guanyat res». «Féu-vos apòstol d'aquesta idea nova i us fareu un gran lloc en la història i en la reconeixança dels pobles.»⁸

---

7. A Barcelona el pronunciament s'esdevingué, com a Madrid, el dia 29 de setembre i el mateix dia es formà la Junta Provisional; l'1 d'octubre Víctor Balaguer i Cirera tingué un parlament en la recepció dels exiliats; el 2, fou nomenat diputat i presidí la Diputació Provincial interina; el 5, presidí la Comissió per a la candidatura per a l'elecció de la Junta Definitiva; de la qual formà part amb més del 75% dels vots, i, l'endemà, fou un dels cinc comissionats per la Junta per a conferenciar amb el Govern de Madrid, on tingué el discurs «muy celebrado»: cf. Marició JANUÉ I MIRET, *La Junta Revolucionària de Barcelona de l'any 1868*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives – Eumo Editorial, 1992. «La personalitat més representativa del partit liberal encara fou (en 1876-1899), i fins a la seva mort el 1901, Víctor Balaguer. Balaguer era «l'home» dels liberals catalans a Madrid» (Borja de RIQUER, *La vida política catalana, 1856-1898*, dins J. FONTANA i d'altres, *Catalunya i Espanya al segle XIX*, Barcelona, Columna, 1987, p. 46).

8. Aquestes cartes de Mistral a Balaguer, fins ara inèdites, han estat publicades per M. COMAS I GÜELL en «Els Marges» núm. 43 (febrer de 1991) 57-67, encara que l'autora en fa una lectura més atenta a les qüestions de sistema polític. D'altra banda, sabem que en carta d'1 de març de 1865, F. Mistral i l'irlandès Bonaparte-Wyse debatien esperances federalistes, en un to que, sense proposar la paraula «autonomia», ja en postulaven l'esperit: «Nous aurions préparé, accéléré le mouvement fédératif, qui est dans l'avenir. Non pas que j'aie l'idée niaise de revêr une séparation de la France. Les temps futurs sont à l'union et non à la séparation. Mais aussi et surtout, ils sont à la liberté des races, des individus, dans l'harmonie.» Cf. Empar BALANZÀ, *F. Mistral i els escriptors de llengua catalana: «Estudis de Llengua i Literatura catalanes» XV*, Publ. de l'Abadia de Montserrat 1987, p. 145. Aquest text de març de 1865, anterior a l'encontre de Mistral amb Víctor Balaguer, que s'esdevingué l'estiu del 1866, fa difícil, però, admetre l'afirmació de l'autora (a p. 142):

Des de l'origen, doncs, immediatament després de la *Gloriosa* de setembre de 1868 –guanyada, com diu Mistral el dia 8 d'octubre, «sense gairebé vessament de sang, sense excessos de cap mena, amb entusiasme i dignitat, com escau a un poble com el vostre»–, la constitució d'autonomies esdevindria l'esperança dels pobles per a garantir la llibertat de les nacionalitats, sense significar la minifundització dels Estats⁹.

En carta del 10 de novembre torna a insistir: lluiteu «pour le triomphe du fédéralisme, soit par la république, soit par la monarchie. Qu'important le mot et la forme!» Era accidentalista respecte a la república, car Mistral, amb la seva experiència provençal i francesa, no es podia pas fer il·lusions que això depengués del canvi de sistema polític; que la implantació de la República afavorís per ella mateixa l'alliberament dels pobles de l'opressió de l'Estat-nació¹⁰, sinó que, a França almenys, s'esdevenia més aviat el contrari. Ja en carta del 8 d'abril del mateix any havia reconegut l'hostilitat al redreçament provençal d'idees liberals i generoses, «à cause de l'étroitesse des démocrates parisiens», i reconeixia que, si bé en el segle XIII s'haurien pogut establir amb utilitat llaços federatius entre el nord i el migdia de França, les veritables afinitats de Provença la lliguen, això no obstant, més favorablement a Catalunya que no pas amb les terres situades damunt el Loira¹¹.

«1866-1870. Trobada amb Balaguer, estada d'aquest a Provença: període de fervor nacionalista en Mistral, *àdhuc moments d'exaltació federalista, sota la influència directa del català* i l'entusiasme per l'èxit de les reivindicacions catalanes després de la revolució de setembre del 1868.» (El subratllat és meu.) Em sembla que, a part l'entusiasme per les reivindicacions catalanes després de la revolució de setembre de 1868, les influències van a la inversa i les cartes de Mistral a Balaguer darrerament aparegudes ho confirmarien. En tot cas, vagin en la direcció que vagin les influències, és clar que el concepte d'autonomia era, en Mistral, una idea molt precisa i amb una intencionalitat molt concreta.

9. Ho hem vist en la n. 8: en la carta de Mistral a Bonaparte-Wyse d'l de març de 1865: «Non pas que j'aie l'*idée niaise de rêver une séparation de la France. Les temps futurs sont à l'union et non à la séparation. Mais aussi et surtout, ils sont à la liberté des races* (nacionalitats?), *des individus, dans l'harmonie.*» (El subratllat és meu.) La idea d'autonomia és, en efecte, incompatible amb la de separatisme (autodeterminació) i, barrejar-les, no pot fer res més que crear confusions. El separatisme seria la simple aplicació de la idea de l'Estat-Nació liberal a les nacionalitats; mentre que la idea d'autonomia seria desfer el concepte de l'Estat-Nació, per demanar una refundació de l'Estat no opressiu, que acceptés la seva realitat plurinacional en una sobirania compartida i ben repartida constitucionalment entre l'Estat i les Nacions. Era una idea molt «avançada», molt «il·lustrada», que auguraria, encara avui, un camí molt més planer a la unitat d'Europa, i molt més natural. Des del primer moment era clar que l'Estat era un òrgan purament funcional, que podia eixamplar-se sempre que fos necessari, i que podia prescindir de plantejaments viscerals.

10. Cf. Hannah ARENDT, *Sobre la Revolució*, Madrid, Alianza editorial, 1988, pp. 24-25, 157 i 172. Aquests textos, els vaig reproduir i comentar en *Collell, Campanyes* 133, n. 388bis.

11. Mistral no deixava, doncs, de considerar la possibilitat de refer, d'alguna manera, però certament no pas desfent els Estats històrics, aquella unitat desbaratada el 12 de setembre de 1213 a la batalla de Muret, en la mort de Pere I, per la qual havien clamat els trobadors en temps de Jaume I. L'al·lusió a Jaume I era significativa en la carta ja citada de Mistral a Bonaparte-Wyse de l'l

A partir d'aquestes idees, recomana d'anar al davant de la línia triomfadora de fet quant al sistema polític i no amaga pas la seva preferència pel republicanisme. Ell creu que és Catalunya qui pot fer aquest bé als pobles d'Europa: «votre rôle absolu c'est l'organisation du fédéralisme [que, évidemment, és confederalisme¹²]; de levier de cette chose neuve et forte, ce doit être la Catalogne»; «L'Europa entera espera les resolucions del vostre poble [...]; li deveu aquesta conseqüència a partir de les premisses dels vostres furs.» Els furs, doncs, representaven, encara, per a Mistral, un signe i una exigència de diferenciació nacional.

Aquestes idees repeses pels federals catalans col·laboraren a imposar en 1873 la República a Espanya –plena de tensions, on ni la centralització unificadora de l'Estat-Nació ni el separatisme no quedaven superats en la idea d'Autonomia i Confederació, idees inacceptables a «Espanya», sinó que es perdien en el garbuix d'indefinicions del federalisme, dintre el qual només els federals intransigents pretenien de conciliar el federalisme amb el particularisme català¹³– per a recaure novament en el daltabaix de Federalisme i Re-

---

de març de 1865: «...dites à vos Ibères que *Jaume lou COUNQUISTAIRE*, roi d'Aragon et comte de Maguelonne, était né à Montpellier, de sa mère Marie de Montpellier. C'était aussi un Provençal...» Segurament que Mistral i el *felibritge* no era un moviment tan innocent i rural com l'òptica centralista francesa ens ha volgut fer creure. Plantejava una problemàtica molt real i unes solucions de llarg abast a la problemàtica creada per l'Estat-Nació. Per aquesta raó buscava relacions amb nacionalitats que patissin la mateixa problemàtica de Provença: de primer, amb l'Irlandès de part de mare, el príncep William Charles Bonaparte-Wyse (1826-1893; que havia assistit juntament amb Mistral als Jocs Florals de Barcelona de 1868, invitat per V. Balaguer) i, després, amb els catalans. Aquest aspecte s'ha de prendre en consideració en estudiar els vincles entre els felibres provençals i els poetes catalans i el pancatalanisme amb vincles provençals tan present en tota la Campanya de Montserrat de 1880-1881, que vaig analitzar en *Collell, Campanyes 24-61*.

12. La diferència essencial entre federació o confederació, l'hem poguda apreciar recentment en els diferents resultats a Iugoslàvia (federal) i l'URRS (de constitució molt més avançada, confederal). Així, mentre a l'URRS les repúbliques sobiranes que la constituïen, quan han cregut oportú de dissoldre la confederació, s'han pogut separar superant els problemes bèl·lics, a Iugoslàvia veiem encara un exèrcit «federal» en mans de la nació hegemònica, que bombardeja i destrueix les repúbliques federades una volta aconseguida i reconeguda l'autodeterminació de separar-se, i la inhibició internacional, segurament fomentada per una aparença de sobirania interna del centre. És innegable l'avantatge de cara a la pau que té la confederació, però també el profit de cara a la democràcia i a l'estalvi d'autoritarisme del centre, que fàcilment pot esdevenir una abstracció castrença, en no haver de renegociar la lliure voluntat –i les condicions o graus d'acceptació– de la pertinença. No cal dir com el confederalisme subratlla la realitat d'un Estat plurinacional i dificulta els errors de l'«Estat-nació». Aquest fenomen fou clar en la creació dels Estats Units d'Amèrica; en canvi, a Europa, el centralisme de les monarquies absolutes perdurà sota l'eufemisme de Sobirania nacional. Això ha obligat a distingir federalisme i confederalisme, perquè el federalisme quedava viciat d'entrada.

13. Pere SÀNCHEZ I FERRÉ, *La Maçonnerie a Catalunya, 1868-1936*, Barcelona, Edicions 62, 1990. p. 218, després d'estudiar les relacions de la maçonneria amb l'obrerisme i amb el catalanisme, conclou: «Aquells regionalistes republicans dels anys vuitanta, participants actius en els congressos catalanistes i que havien possibilitat la creació de la Regional Catalana, van desaparèixer amb la dècada alhora que es consolidava el regionalisme conservador i clerical. Podríem dir que la carcassa federalista impedia que en aquest camp ideològic es formulés una teoria sòlida del nacio-

pública, en la sufocació dels cantonalismes, amb la caiguda de Pi i Margall el 18 de juliol de 1873, i en la consegüent restauració borbònica centralista del 29 de desembre de 1874. El mateix Valentí Almirall admetrà, molt més tard, amb neguit, que el federalisme havia fracassat perquè el poble inculte hi barrejava tots els seus somnis de revolució social, desvirtuant-ne el sentit primigeni i —com afirma Josep Termes¹⁴—, «després del fracàs federal, el desencís fa evolucionar un sector d'escriptors catalans cap a una actitud de replegament que se centra en la pròpia realitat catalana. Es desenvolupa aleshores un catalanisme que podem etiquetar de nacionalisme cultural». Evidentment, aquest és l'enquadrament que convé a Collell, el qual en 1881, encara que discrepés d'un «autonomisme mal entès», ja es definia *nacionalista i autonomista*: «no precisament *provincialista*, com diuen amb mal terme los *unificadors*, sinó *nacionalista*, i que ningú no es malfii d'aqueixa paraula que no significa res de separació ni de mal entesa autonomia»¹⁵. Qui sap que hi ha

---

nalisme català que possibilités a la classe obrera i als sectors populars el desenvolupament del sentiment catalanista.» Vegeu, sobre Federalisme, la síntesi del Sexenni de J. Termes en el volum VI de la *Historia de Catalunya*, dirigida per Pierre VILAR, Barcelona, Edicions 62, 1987, pp. 19-54, on àdhuc la idea de la Catalunya històrica naufragava en separatismes municipals o de província, o almenys desintegrava Catalunya, en demanar un separatisme del Principat, amb oblit de València, de les Balears i de la Catalunya Nord; mentre que, en canvi, només els federals «intransigents» del Club dels Federalistes, amb el periòdic «El Estado Catalán» amb gent com V. Almirall, G. Serraclara, Antoni Feliu i Codina, Pau Pallós, Guanyabens, A. Altadill, i les col·laboracions de Narcís Roca i Ferreras, tenien una idea correcta de la relació entre algun autogovernament de Catalunya i la unió amb les altres regions històriques en una República Federal espanyola, o sia, en la conciliació entre federalisme i particularisme català, però sovint no parlaven d'*autonomia* sinó que empraven el terme de *independència* de Catalunya, com a pas previ a la volguda —o hipotètica, segons alguns— federació; cf. J. TERMES, dins *Història de Catalunya* VI 26-31; i respecte a Roca i Ferreres, evidentment més interessat en la plena sobirania de Catalunya que en el federalisme, cf. Fèlix CUCURULL, *Josep-Narcís Roca i Ferreras i la seva proposta de catalanisme popular i democràtic*, dins A. BALCELLS i d'altres, *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, Edicions 62, 1988, pp. 133-142.

14. J. TERMES, *L'evolució federal, el «Diari Català» i els Congressos catalanistes*, dins *Història de Catalunya* VI, 74. I ell mateix (p. 71) etiquetarà el Programa federal de 1894, de Pi i Margall, que cuejà fins als anys trenta del nostre segle, com «l'última bafarada doctrinal del populisme interclassista federal».

15. J. COLLELL, *Mal camí: «LVdM»* IV 2 (15 de gener de 1881) 9-10, en ocasió del Congrés dels juriconsults per a la defensa del Dret civil català. Collell havia rebutjat per a Espanya la noció d'«Estat-nació» i s'acollia, ja en 1878 —després de parlar de Catalunya com a «nació» en 1872, i, per tant, abans de la desfeta de 1873!—, al llenguatge d'Antoni de Bofarull de 1860, que diu que Espanya no és una nació, sinó un conjunt de «nacionalitats», cf. el meu estudi *Collell, Campanyes*, 17, n. 30 (tot i que aquest llenguatge ja era anterior, i es troba en les cartes a «Le Mèssager du Midi» de Mañé i Flaquer i en Guardiola al «Diario de Barcelona» en 1855, cf. J. TERMES i A. COLLOMINES, *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del Catalanisme*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, pp. 100 i 103). La seva opció és, doncs, nacionalista no separatista, en el benentès que Espanya es resigni a ser allò que és, un Estat plurinacional, i no pas aquella creació liberal que fou l'«Estat-nació», pretesament «postindustrial» a Espanya. Aquest és el pensament de la Re-

una «autonomia mal entesa» vol dir que té *un altre concepte* d'autonomia. Evidentment, contra allò que s'ha dit i repetit, Collell no era un mer regionalista. Probablement estava a prop de la conceptualització primigènia de Mistral i de Bonaparte-Wyse, que segurament representava un plantejament provençal i irlandès¹⁶. El mateix Almirall, que havia evolucionat a partir del fracàs de 1873, també s'ha de classificar entre els catalans que feren el repliegament a Catalunya, que ha proposat Termes, sobretot a partir de 1880-1881, com admet Isidre Molas¹⁷, i, superat ja el federalisme per demanar un Confederalisme o Estat compost i retornat el republicanisme a la seva accidentalitat, reprèn exactament la proposta de Mistral en els últims paràgrafs de *Lo Catalanisme* de 1886, on acaba preguntant-se: «Pot Espanya convertir-se en una Confederació o Estat compost, o pot Catalunya aspirar a recobrar sa personalitat dins d'un dualisme per l'estil dels d'Austria-Hongria,

---

naixença, que recollirà Joan Maragall, cf. *Collell, Campanyes* 144, n. 428. D'altra banda, l'ús que fan els demòcrates federals del terme *autonomisme* que ell creu barrejat amb separatisme i amb individualisme anarquitant pimargallià, fa que Collell es resisteixi a usar-lo i el deixi per als federals: «I ja que ells creuen prudent, ara com ara, amagar la cua federal, diguem-los autonomistes» (*Espurnes d'un caliu II: «LVdM» IV 10 [12 de març de 1881] 74*), per les mateixes raons que Almirall es resistirà, més endavant, molt després de la ruptura amb Pi i Margall, a definir-se federal: «Ja em sembla sentir-vos, estimat amic, que em repliqueu, ¿per què, doncs, no ens titulem federalistes? Si la fórmula general és l'única que pot prendre el particularisme regionalista quan no arriba a la separació, ¿per què no hem d'usar el nom que tècnicament expressa la nostra idea? ¿per què hem d'amagar-nos de dir el que som a tothom que vulgui saber-ho?» I respon: «Perquè vivim a Espanya, estimat amic C., i a Espanya la mala fe i la ignorància ho falsifiquen tot. Perquè un partit de Madrid s'ha apoderat del nom de les nostres aspiracions i, sense haver-les mai sentides, les ha desacreditat i malmès. Perquè a Espanya dir-se federal no vol dir que es desitgi l'aplicació dels principis del particularisme regionalista en l'organització de l'Estat, sinó que es redueix a exaltar una part de les masses amb les divagacions negatives que va buidar Prouhon en un opuscle que, si va passar gairebé desapercbut per tot Europa i Amèrica, ha produït en aquesta terra dels viceverses un partit que no pot arribar ni a entendre aquelles divagacions, que ni tan sols en teoria dóna solució al problema de l'organització política» (V. ALMIRALL, *Regionalisme i particularisme*, Barcelona, Club Autonomista Català, Barcelona 1901, pp. 6-7; reportat en Isidre MOLAS, *Valentí Almirall, el catalanisme liberal*, dins BALCELLS, *El pensament* 115). També Almirall, doncs, acabà abominant de l'individualisme anarquitant de Pi i Margall, però tot just en 1881 hi trencaria. No és pas estrany, doncs, que Collell desconfiés d'un autonomisme, que sortia del «Diari Català», òrgan del partit federal i promotor del primer Congrés català.

16. Cf. *supra*, n. 8. Segurament que molts estudiosos del catalanisme no han pres mai prou en consideració les dades antigues del segle XIX i les vinculacions internacionals de la Renaixença, com les vinculacions doctrinals amb el romanticisme herderià-fichteà alemany —que vaig proposar en *Collell, Campanyes* 10-11—; i així mateix creuen massa que el nacionalisme català —o plantejaments de formes d'autogovern en major o menor grau, com pot ser l'autonomisme—, es gesta a finals de segle i a començaments del segle XX. Els «Estatuts d'Autonomia» del segle XX tenen unes arrels molt llargues. Caldrà precisar millor si, a través de Bonaparte-Wyse, no podien arribar idees anglosaxones; també a Catalunya, d'altra banda, ben pròpies del Sexenni.

17. Cf. MOLAS, *Valentí Almirall*, dins BALCELLS, *El pensament* 107-127.

ja baix forma republicana, ja baix la monarquia?»¹⁸ Respon que això depèn de nosaltres, però afegeix que «cap solució particularista no vindrà ni es consolidarà per l'esforç d'un sol partit, per poderós que se'l suposi», sinó que «sols pot portar-la una explosió dels sentiments de tot el poble, un moviment general d'opinió». Almirall, doncs, ja no té, en 1886, la reacció del partit federal, sinó que preveu un nivell d'acció de *Gemeinschaft*¹⁹, que

18. V. ALMIRALL, *Lo Catalanisme: Motius que'l legitimen, fonaments científics y solucions pràcticas* (1886), reedició d'Edicions 62, Barcelona 1979, p. 117. Vegeu, sobre l'abast d'aquest text, MOLAS, *Valentí Almirall* 116-118.

19. Empro la distinció *Gemeinschaft-Gesellschaft* de Tönnies, tal com vaig explicar en el meu estudi *Collell, Campanyes* 11, la qual té una clara i objectiva aplicació en la història del catalanisme, i seguiré usant, per mor de la claredat, aquest llenguatge tècnic, encara que vull advertir que té un clar equivalent en la distinció que, amb el mateix sentit, usava Balmes entre «social» o «estat social» i «polític»: «Social se refiere a lo intrínseco de la sociedad, político se aplica a su gobierno; lo primero encierra las ideas, las costumbres, los hábitos, las instituciones independientes de la forma de gobierno; lo segundo se aplica a la organización del poder público y al modo con que está asentada sobre la sociedad: así como el orden administrativo se aplica más particularmente al modo con que ejerce sobre la misma sus funciones. De esto se infiere que la palabra *estado social* abarca todo cuanto hay en la sociedad, en cuanto se prescinde de la forma de gobierno y del sistema de administración; mientras que esta forma y este sistema no estén tan hondamente arraigados en el país y tan íntimamente enlazados con la sociedad, que pueda considerárselos como que forman uno de los elementos más íntimos de su organización. [...] Se conoce que las instituciones políticas o administrativas han pasado a ser en cierto modo sociales cuando son hijas de la religión de los pueblos, o de su sistema de propiedad, o *nacen de su mismo tenor de vida*; pues que entonces, como que están cimentadas en lo que más de cerca afecta al hombre en lo moral o en lo físico, no pueden derribarse ni alterarse sin que se resienta de la mudanza el mismo estado social. —A pesar de lo que acabamos de exponer sobre la íntima relación que existe en muchos casos entre el estado político y administrativo y el social, es menester advertir que siempre queda entre ambos una diferencia notable, y que la organización del poder público y de las instituciones que de ella emanan son cosas de suyo más sujetas a mudanzas que el estado social; como que por más raíces que tengan en la sociedad permanece su tronco en la superficie y está más expuesto a las tempestades levantadas con frecuencia por el ardor de las pasiones y la lucha de los intereses» (el subratllat és meu; J. BALMES, *Obras Completas*, Madrid, B.A.C., 1949, vol. V, p. 496). Aquest text em sembla que es refereix a una bona raó sociològica, i no és pas una cosa tan *metafísica*, com per explicar per què les nacions poden perdurar per sota de canvis polítics, i contra la pretensió de l'Estatnació de ser el configurador de les nacions, i en concret pot explicar el ressorgiment del provincialisme-regionalisme-nacionalisme català del segle XIX, perquè és un text de l'home que proposà, el primer, la possibilitat d'un «provincialismo juicioso» per a Catalunya, amb la condició que no es barregés la causa de Catalunya amb cap ideologia partidista i que calia imitar O'Connell en la defensa d'Irlanda, en el segon dels quatre articles d'anàlisi de Catalunya, que havia publicat en «La Sociedad» entre el 15 de març i l'1 de maig de 1843, J. BALMES, *Obras Completas* (Casanovas), vol. XIII, p. 101. Per això em sembla també absurd que s'hagi de recórrer al ruralisme per a explicar la Renaixença; una altra cosa serà que probablement l'«estat social» del món rural ofereix una experiència de catalanitat, incontaminada pel sistema polític, durant molt més temps que no pas la ciutat. De tota manera, Josep M. FRADERA, *Cultura nacional en una societat dividida, 1838-1868*, Barcelona, Curial, 1992, ens ha explicat com els dos «estats socials», espanyol i català, evolucionaren de manera divergent en tots els camps, fins a formar dues escoles globals oposades sense retorn, i que en aquest procés hi col·laboren homes de tots els camps, econòmic, literari, jurídic, historiogràfic, polític, filosòfic, religiós (car els màxims representants de la cultura catalana, després d'haver participat en els primers moments de la revolució liberal, en la dècada dels anys quaranta, tingueren el seu «camí de Damasc») i més els més urbans, fins a formar dues societats clarament diferenciades.

acondueixi –o almenys prepari– a una Confederació; una Confederació que, vista la unificació d'«Espanya», ha de ser dual: Catalunya i l'Espanya unitària²⁰.

Què ha passat, entretant? Crec que val la pena de seguir el procés de l'evolució d'aquests anys de 1880-1886, i seguir les relacions entre Collell i Almirall amb algun deteniment, que fins ara no ha estat concedit.

2. Collell recela d'Almirall en 1880-1881

Collell s'havia posat a l'aguait, amb moderació, davant el primer Congrés Catalanista de Valentí Almirall de 9 d'octubre de 1880²¹. Ja en aquestes da-

20. «En el cas que el temperament [potser hauria estat molt més clar haver parlat de l'«estat social», fruit del llarg absolutisme monàrquic assimilat a «Espanya»] dels habitants de les regions castellanes les portés a no accedir a les solucions particularistes; si no volguessin rompre la uniformitat a la qual estan ja acostumades en tots els terrenys, i creguessin que un sol poder, un sol codi, una sola administració i una sola política han de fer llur felicitat, no per això fóra impossible el particularisme dins la monarquia i dins la república. Llavors, en lloc de basar l'organització de la Confederació d'Estats en l'Estat compost, el basariem en el dualisme, com en l'Imperi austro-hongarès. Dels dos membres, el format per la part castellana de la Península es mantindria unificat i tan concentrat com volgués, en tant que el format per la part aragonesa s'organitzaria baix la base particularista, i reconeixeria les personalitats de les grans regions ben marcades que el componen» (ALMIRALL, *Lo Catalanisme* 250-251). En aquest text, també Almirall té una preocupació no sols pel Principat, sinó per l'històric Regne d'Aragó, com l'havia ja tinguda en el Pacte de Tortosa (18 de maig de 1869) que declarava l'aliança i unió de Catalunya, Aragó, València i Mallorca, com a base d'una Espanya federal, cf. Jaume VICENS VIVES–Montserrat LLORENS, *Industrials i polítics del segle XIX*, Barcelona, Editorial Vicens-Vives, (1958)²1961, p. 277, i, en canvi, no té cap interès en els altres particularismes peninsulars, com el basc. En aquest aspecte és més historicista que Collell, que sempre s'ha preocupat dels Països Catalans *avant la lettre*: Catalunya, València, Mallorca i Rosselló, però que mai no hi ha inclòs Aragó, sinó que més aviat té els ulls cap a una relació amb Provença.

21. J. COLLELL, *A l'aguait*: «LVdM» III 39 (25 de setembre de 1880) 320. També hi insisteix en un editorial no firmat, *Un gran programa*: «LVdM» III 41 (9 d'octubre de 1880) 333-335: «perquè no se'ns cregui animats d'un esperit mesquí d'hostilitat sistemàtica, i perquè no se'ns puga titllar d'ofegadors d'aspiracions que alguns tindran per generoses, preferim avui guardar silenci». Amb tot, aviat reproduceix les queixes que, contra el Congrés, solleva «La Renaixença», cf. «LVdM» III 43 (23 d'octubre de 1880) 351. Ramisa afirma la moderació de Collell: «Si per alguna cosa es caracteritzen les polèmiques que mantingué “La Veu” en els dos camps més conflictius, el catalanista i el catòlic, és per la seva moderació i brevetat. El director, Jaume Collell, era persona d'arrelades creences i gran polemista, però va saber deslliurar el periòdic de les inútils bregues que alimentaven els sectors més extremistes. Els seus atacs foren més contra idees que contra persones i institucions. Al periòdic no li agradava d'afegir llenya al foc, com diverses vegades declarà, i preferia tallar o silenciar una discussió que no pas enfangar-s'hi llargament» (RAMISA, *Els orígens* 96). «En els set anys que abasta aquest apartat [Ramisa creu que tot el període 1880-1887 les relacions entre Collell i Almirall són de polèmica], només es publicaren, directament contra la tendència d'Almirall, un editorial, quatre solts i tres sèries de dos articles cada una» (*Ibid.* p. 115, n. 29).

tes, Collell tenia els seus temors, però no els expressarà sense ambages fins després que cregui que aquells temors hagin estat confirmats amb fets polítics a inicis de febrer de 1881, amb el retorn de Sagasta i la seva pujada a president del Consell de ministres i amb les noves remogudes dels federals catalans. Cregué veure el Congrés d'Almirall com una emboscada, que ell feia tot sol, però per tornar a preparar camí a una acció federalista; i, això, en un moment de retraïment dels catalanistes d'ordre barcelonins²². S'oposà al catalanisme de Valentí Almirall primordialment per tres raons: perquè veia, en l'autonomisme d'aquest, d'una banda, un federalisme residual o un intent de tornar a abrindar el foc federalista, que ja havia dut al fracàs de 1873-1874²³, i, d'altra banda, un intent d'utilització del catalanisme per a engrescar unes

---

22. Més tard, expressarà sense ambages les seves raons en un article doble, de títol significatiu, *Espurnes d'un caliu I i II*: «LVdM» IV, 8 i 10 (26 de febrer i 12 de març de 1881) 57-58 i 74-75. La data d'aquest darrer article doble és posterior al fet del retorn de Sagasta, i de la seva ascensió a president del Consell de ministres, en el qual els catalans veuriem «la por als revolucionaris del 68, de nou en el poder» (DE RIQUER, *La vida* 43). Collell, doncs, no parla fins que no veu confirmats amb fets polítics els seus temors. Ell veia el primer Congrés català com una emboscada que feia Almirall tot sol, però per a obrir camí altra vegada als federals. Té, endemés, una clara consciència de moure's en un builanisme barceloní tradicional: «Lo director d'escena del Congrés, home hàbil i ja foguejat en eixa classe de lluites, se féu càrrec de la seva situació des del moment en què adoptava lo retraïment la major part d'elements actius del Catalanisme de la capital, i tingué la mònta de no ventar les cendres que amagaven el caliu, concretant-se a fer una paròdia de Congrés, en lo qual féu ell tot sol lo gasto de la *mise en scène*, ajudat d'un bon cos de comparsaria» (COLLELL, *Espurnes I*: «LVdM» IV, 8 [26 de febrer de 1881] 57-58. El primer subratllat és meu). Efectivament, coincideix amb el moment d'un període molt poc estudiat, i que es creu poc interessant, el moment de la inhibició de la burgesia catalana respecte a la política de Cánovas, i amb uns partits amb unes peculiaritats força clares i diferenciades i amb unes formes de funcionament quasi corporatives, amb descrèdit dels partits espanyols, i amb retard del partit Conservador, que no es fundarà a Barcelona fins a 1883, amb el nom de Círculo Conservador Liberal, precisament en ocasió que Sagasta és al poder i pretén de tornar a donar a la política econòmica una orientació lliurecanvista i reformar la Constitució en un sentit més democràtic, cf. DE RIQUER, *La vida* 39-44. Tot això fa molt més meritòria l'actuació de Collell en aquests anys de 1879-1883, i fa veure la seva capacitat d'anticipar-se als sdeveniments. I aquest fet dóna raó històrica de per què en aquest moment determinat els vigatans prenen l'estendard, en un moment de buidor del catalanisme conservador barceloní.

23. Aquesta actitud de rebuig del federalisme, per part de Collell, era prou clara i tallant des del primer número de «La Veu del Montserrat» I, 0, número prospecte (5 de gener de 1878), i amb punt de partença en Balmes, cf. el meu estudi *Collell, Campanyes* 17-19. Ara ho explicitarà sobretot en l'article doble, *Espurnes I i II*: «LVdM» IV (26 de febrer i 17 de març de 1881), anterior a la ruptura d'Almirall amb Pi i Margall, però posterior al retorn de Sagasta: «Que del punt d'on pot venir-li més dany a la causa catalanista, és d'aquest caliu polític que fins ara ha cremat en somort i ara amb la ventada que s'ha girat acaba de treure vives espurnes, no ens costa gaire de provar-ho. Aquest caliu, que avui per un eufemisme que s'explica donades les exigències de la legalitat establerta, s'anomena *autonomisme*, és cru i nu lo foc federal que amb tanta ardència prengué en los últims anys en moltes poblacions de Catalunya, sollevant los esperits de tal manera, que aquell període serà sempre en les planes de la història de la pàtria senyalat com una espantosa bacanal pròpia d'un poble en decadència» (COLLELL, *Espurnes II*: «LVdM» IV 10 [12 de març de 1881] 74).

aspiracions socials demagògiques, que el catalanisme no tenia la força de controlar²⁴, del qual no podia sortir altra cosa que la divisió dels catalanistes²⁵, i, davant aquest risc, Collell argumentava, ara més explícitament encara des del seu recolzament en Balmes, que demanava que la causa de Catalunya no es barrequés amb cap partidisme polític²⁶, i conclouïa que es tracta de «La impaciència d'una partida de gent que es diu catalanista, i que sota la capa del catalanisme tracta d'encobrir plans que serien i són ja com la terrible filoxera del catalanisme...» La darrera imatge era prou esborronadora per l'experiència palpada en aquelles dates a les vinyes. Recordem, però, que aquesta presa de posicions la feia un home que el 15 de gener de 1881, encara que discrepés d'un «autonomisme mal entès», es definia nacionalista i autonomista; però d'un autonomisme diferent. Collell, a més a més, creia saber retrospectivament d'on partia la idea d'un Congrés autonomista: precisament, d'una iniciativa de Sunyer i Capdevila –el diputat de la campanya que se'n digué el «Guerra a Dios» en 1869, que ja havia provocat el *Qui com Déu?* de Verdaguier²⁷–, en una reunió de demòcrates empordanesos l'onze de febrer de 1881 per celebrar l'últim canvi ministerial a Madrid, i on Almirall s'hauria compromès a ser-ne el representant a Barcelona²⁸. Naturalment,

24. «Això que se'n diu *catalanisme* ha pres una forma de propaganda i se li han donat aires de Moviment trascendent a les esferes socials i polítiques, sense calcular si les nostres forces hi abastaven» (COLLELL, *Espurnes* I: «LVdM» IV 8 [25 de febrer de 1881] 57). «...corrents d'idees que, tot pretenent alliberar els pobles de certs vincles que s'han format en virtut d'una llei històrica, los llancen per los escabrosos viaranyos de les revoltes anàrquiques» (*Ibid.*, p. 57). En l'expressió de Collell «certs vincles que s'han format en virtut d'una llei històrica», cal llegir-hi la concepció expressada per Antoni de Bofarull, que parlà, en 1850, de la dissort de quan un país deixa de ser nació independent i passa a figurar confosa entre els Estats d'una gran monarquia, cf. *Collell, Campanyes* 17, n. 30.

25. «...No podem deixar d'esfereir-nos i donar la veu d'alarma en veure alçar-se la facció que ha d'esqueixar la unió i ha de rompre l'harmonia i ens ha de portar necessàriament a la més vergonyosa derrota»: «... lo renaixement catalanista va a entrar en un període crític que ens pot portar fatalíssimes conseqüències, que pot malmetre en un moment lo que amb temps i afanyos havien anat preparant alguns bons patricis» (COLLELL, *A l'aguait*: «LVdM» III 39 [25 de setembre de 1880] 320).

26. Cf. «LVdM» III 41 (9 d'octubre de 1880) 351. Vegeu, sobre el recolzament en Balmes, *supra*, n. 23. VICENS VIVES, en *Industrials i polítics*, ha subratllat el punt de partença de tot el Catalanisme conservador en el provincialisme de Balmes.

27. Cf. Joaquim MOLAS, *Els poemes llargs de Verdaguier, ideologia i forma*: «Anuari Verdaguier 1987». Vic. Eumo. 1988, p. 241. Cf. *Epistolari* de Verdaguier, vol. I, carta 26, pp. 75-77, n. 5.

28. «Entre els banquets oficials de l'últim canvi ministerial [al·ludeix, naturalment, a l'ascens de Sagasta a president del Consell des d'inicis de febrer de 1881], ens referim al que, no podent-se celebrar al teatre de Figueres per prohibició del subgovernador, tingué lloc a camp-ras en una masia pròpia del conegut demòcrata Joan Tutau* el dia 11 del corrent febrer [...] i, al brindis, en Sunyer i Capdevila* proposà la celebració d'un Congrés autonomista català, del qual Almirall havia de ser el propagandista a Barcelona» (COLLELL, *Espurnes* I: «LVdM» IV 8 [26 de febrer de 1881] 58). Ja abans del primer Congrés, això no obstant, Collell havia anticipat: «Nos basta saber de quina font surt, per conèixer si l'aigua correrà tèrbola» (COLLELL, *A l'aguait*: «LVdM» III 39 [25 de setembre de 1880] 320). (*) Joan Tutau i Vergés (Figueres 1829-1893) i Francesc Sunyer i Capdevila (Roses 1826-1898), provinents del grup empordanès d'Abdó Terradas, en 1858 feien part del

doncs, als recels envers un federalisme demagògic social incontrolable, que ja havia portat al fracàs polític de 1873, hi afegia el recel envers unes actituds negatives religiosament²⁹. Qui ignorés això, desvirtuaria la personalitat de Collell i empètitiria la grandesa de l'acostament, quan aquest es donarà.

Collell no s'oposava a l'*autonomisme*, sinó que volia una altra tàctica per a implantar l'autonomisme a Catalunya: Volia –amb esperit realment positivista– que el concepte d'autonomia fos assumit realment per tota la nació (*Gemeinschaft*) com una necessitat històrica i social: «perquè és cosa evidentíssima que si res necessita del fonament històric i tradicional, és la *idea d'autonomia*. Un moviment autonòmic que no vinga preparat en la consciència del poble per la força incontrastable d'una llei històrica, com qui diu per una necessitat de la vida social; un moviment autonòmic nascut com un bolet dels corrents merament especulatiu d'una determinada escola política, de les elucubracions dels ideòlegs, no passarà mai de ser una enganyosa utopia, que si arriba a portar-se al terreny pràctic, no pot produir més que una revolta separatista, que, com a filla de la violència i sostinguda momentàniament per la força, ha de morir irremissiblement per les violències de la força»³⁰; en canvi, seria molt diferent si «veiéssim que el moviment autonomista s'opera en les classes més influents de la societat, i que, per tant, respongués a una necessitat universalment reconeguda [...]; l'esperit autonomista a tots se'ns imposaria i la mateixa força de les lleis socials posaria sa necessitat en

---

grup democràtic i pro-republicà; col·laboradors de l'«Almanaque Democrático» (oposat a l'«Almanaque Literario» de l'Ateneu), on Sunyer feia propaganda atea i anticlerical (1864-65); en 1868 foren significats dirigents a Barcelona de la Revolució de setembre: Tutau fou membre de la Junta Revolucionària Provisional i de la Junta definitiva, diputat a les corts constituents de 1869 i ministre de finances del segon govern de la Primera República (febrer-juny de 1873). Sunyer i Capdevila –que havia estat signant del *Manifiest dels demòcrates espanyols* de 1864–, fou nomenat per la Junta provisional regidor del nou Ajuntament el dia 2 d'octubre i, el dia 19, suplent de la Junta definitiva; diputat per Girona, formà part de les corts constituents, on es féu famós pel discurs antireligiós, conegut pel «Guerra a Dios», pronunciat el 26 d'abril de 1869, i per l'opuscle *Dios*, i el mateix any encapçalà a l'Empordà la Insurrecció Federal d'octubre; primer diputat provincial de Barcelona en proclamar-se la Primera República, ocupà el ministeri d'Ultramar en el segon govern de Pi i Margall (28 de juny-18 de juliol de 1873). Encara en 1883, Tutau i Sunyer signaren el projecte de constitució de l'Estat Català dins la Federació Espanyola el 2 de maig, durant el Congrés regional, que el Partit Federal celebrà a Catalunya en abril-maig d'aquell any.

29. «Són demòcrates federals i, com a tals, propagandistes fermes de tot lo que sap a incredulitat [...] i tenen la punteria contra el catolicisme, a qui fan responsable de tot atrás en l'ordre econòmic, de tota tirania en l'ordre polític i de tota degradació en l'ordre social» (COLLELL, *Espurnes II*: «LVdM» IV 10 [12 de març de 1881] 75).

30. Collell eleva gairebé a paradigma i a llei històrica el fracàs del federalisme polític de 1873 i, finalment, el daltabaix de Federalisme i República en 1874 amb la Restauració borbònica centralista. El refús que havia generat el cantonalisme féu que àdhuc els carlins deixessin de parlar de furs en un període que va des de l'estiu de 1873 fins a la tardor de 1874, cf. LI. F. TOLEDANO GONZÁLEZ, *Consideracions i problemes sobre l'estudi de les bases socials del carlisme català, 1868-1876*, dins P. ANGUERA i altres, *El carlisme i la seva base social*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1992, p. 192.

evidència»³¹. Té tota la raó Maties Ramisa³², *et pour cause*, en constatar que el periòdic s'anà manifestant progressivament autonomista en la mesura en què va veure que l'autonomia podia ser reconeguda per les classes més influents de la societat. No és pas, doncs, que Collell es fes autonomista a finals de 1886 a remolc d'Almirall; per un cantó o altre havia rebut el missatge de Mistral a Víctor Balaguer —del qual Almirall no era pas l'únic transmissor, i menys l'inventor— com havia obtingut la col·laboració de Mistral i de Balaguer per a la Campanya de Montserrat, de cada un dels quals havia publicat un poema (el de Balaguer era, precisament, «A la Verge de Montserrat» de 21 de maig de 1857, que està a la base de la devoció montserratina de la Renaixença i de la campanya de Montserrat³³), entre els d'altres felibres i poetes rossellonesos, mallorquins, valencians i catalans, en el número 17, extraordinari, de «La Veu del Montserrat» del dia 25 d'abril de 1880³⁴, festa central del Mil·lenari de Montserrat, que havia constituït la primera de les sonades campanyes patriòtico-religioses de Collell, d'esperit pancatalanista o de Països Catalans *avant la lettre*.

En 1880-1881 Collell etiquetava Almirall, potser sense adonar-se prou de la seva evolució³⁵, de federalista; encara que, ni així, no es limitava a una rebentada, sinó que ofería un debat i una alternativa pràctica a la implantació de l'autonomisme. Hi corresponia Almirall, pagant amb la mateixa moneda, que etiquetava Collell de carlí. Així, en negar-se Collell a fer que «La Veu del Montserrat» assistís al primer Congrés catalanista, hauria suscitat la resposta d'Almirall: «Gràcies a Déu. Així en el Congrés no hi haurà carlins.»³⁶

31. COLLELL, *Espurnes* I: «LVdM» IV 8 (26 de febrer de 1881) 58. Collell reproduirà en «La Veu» IX 14 (3 d'abril de 1886), un article-programa de la nova revista «La España Regional», signat per F. Romani i Puigdemòles, que planteja la realitat de les regions autònomes, unides pels matrimonis dels reis: «Mentre la unitat monàrquica mantingué l'equilibri en les respectives funcions autònomes de les personalitats aünades, tot fou gloriós i esplendent, mes quan l'absolutisme tractà de minvar la significació política de les més caracteritzades, ja s'esqueixà d'ella una gran extensió (Portugal), que viu encara separada, coincidint amb grans trastorns i catàstrofes en les altres», i presenta el 1812 i les revolucions des de la mort de Ferran VII com a pertorbació uniformista de l'antic autonomisme «destruint l'organisme autònom de les regions i cossos socials, amb lo que augmenta cada dia la confusió i el malestar...» A Collell li devia plaure, un text que presentava l'autonomia amb fonamentació històrica.

32. RAMISA, *Els orígens* 96.

33. Cf. el meu estudi *Collell, Campanyes* 32.

34. Cf. *Collell, Campanyes* 40-41. on. a p. 32, es pot constatar que Collell havia entrat en contacte amb Mistral i amb Balaguer en 1868.

35. En la Convocatòria del primer Congrés, reproduïda en «La Veu del Montserrat» III 39 (25 de setembre de 1880) 321, s'hi llegia: «Dintre el Congrés no ha de notar-se cap de les diferències polítiques, religioses o socials que poden separar-nos a fora; allí ha d'haver-hi sols catalanistes.» Amb tot, era difícil per a Collell creure aquestes paraules, davant l'oposició i els atacs que congruïa en el «Diari Català» d'Almirall, la polèmica presidència de Verdaguer als Jocs Florals de 1881, establerta en novembre de 1880 (cf. *Epistolari* de Verdaguer, vol. III, pp. 7, 75-79, 104-105). Vegeu també les raons adduïdes *supra*, n. 15.

36. Cf. J. TRIAS VEJARANO, *Almirall y los orígenes del Catalanismo*, Madrid, Siglo XXI, 1975,

3. Acostament de Collell i Almirall en 1882-1883

Encara que provinent del federalisme, pel juny de 1881 Almirall havia trencat amb Pi i Margall i amb el Partit Federal català alhora que suspenia la publicació del «Diari Català»³⁷, i això havia facilitat l'entesa amb els homes de «La Renaixença», que també era autonomista³⁸. En 1882 havia creat el Centre Català, que tingué l'acte inaugural el 17 de juny al teatre Romea de Barcelona, i havia ja convocat el segon Congrés catalanista.

És entorn del Centre Català i la convocatòria del segon Congrés que Collell canvia la perspectiva envers Almirall. Sortosament, tot es desenvolupà en uns documents oberts públicament, entre Collell i Almirall, que permeten de seguir els passos i els matisos, que em proposo d'analitzar amb deteniment:

Inicia el procés Collell en un editorial signat, *Qui tot ho vol, tot ho perd*, el dia 2 de desembre de 1882³⁹. Més que mai, és clar que la discrepància és, sobretot, en punt al *modus* de la regeneració de Catalunya, a les etapes i la tàctica: «les exageradíssimes pretensions»; «Comprenem que els catalans, el mateix que els gallecs i que els vascongats i que els asturians *et sic de coeteris*, estigan no solament desenganyats, sinó despitats de la política espanyola; però d'açò a buscar lo remei en un pla general de disgregació, [...] hi va una

---

p. 287. Cal recordar, en canvi, que les lluites subterrànies entre els carlins intransigents i els catalanistes ja havien començat dintre la Junta barcelonina del Mil·lenari de Montserrat, formada el 20 de gener de 1880 (cf. el meu estudi *Collell, Campanyes* 37), fins al punt que Collell no vacil·larà a qualificar retrospectivament de *mestissos* el grup dels organitzadors de la Corona Poètica de Montserrat de 1881, en recordar polèmicament a Lluís-Maria de Llauder, el director de «El Correo Catalán», que «no es desdenyà de prendre-hi part a pesar de que en l'animada taula del restaurant hi bellugava lo que ara en diríem una mestissada de *primo cartello*» (COLLELL, *I prou!*: «LVdM» VII 33 [16 d'agost de 1884] 259). I que el bisbe de Vic, Colomer, de tendències pro-carlines, es mostrava insatisfet de «La Veu del Montserrat» en el seu informe al nunci dels primers mesos de 1881: «Al parecer, no defiende ningún partido político determinado, pero tampoco manifiesta generalmente un gran celo en defender los intereses de la Iglesia ni en impugnar las doctrinas de los partidos liberales condenadas en el *syllabus*» (Cf. J. BONET-C. MARTÍ, *L'Integrisme a Catalunya, Les grans polèmiques (1881-1888)*, Barcelona, Editorial Vicens-Vives, 1990, p. 45). Els carlins, en canvi, assimilaven la línia del diari de Collell al «Diario de Barcelona» de Mañé i Flaquer, cf. BONET-MARTÍ, *L'Integrisme* 297, 308-309. «La Veu del Montserrat» IV (1881) en el número del dia 12 de febrer de 1881, amb l'editorial de COLLELL, *Bandera blanca*, desafiava les iredes dels carlins intransigents i prenia partit, arrelgerat amb els bisbes, a favor de la Unió Catòlica de Pidal (cf. BONET-MARTÍ, *L'Integrisme* 42) i, en la primera carta en què Sardà i Salvany manifesta la idea d'escriure *El liberalismo es pecado*, el 23 de març de 1883, ja sap que «Collèll se ha declarado contra nosotros» (cf. *ibid.*, p. 99).

37. Per a les dades biogràfiques, segueixo la biografia d'A. ROVIRA I VIRGILI, *Valentí Almirall*, Barcelona, Barcino, 1936; ID., *Valentí Almirall*, dins *Revista de Catalunya* (1974). Recordem que, en aquest moment, «a comarques la separació entre federalisme i nou catalanisme o és molt poca, o inexistent» (TERMES, dins *Història de Catalunya* VI, p. 67).

38. Cf. VICENS VIVES, *Industrials i polítics* 277. De tota manera, la presència del grup de «La Renaixença» dintre el Congrés no facilitava pas d'arribar a acords.

39. J. COLLELL. *Qui tot ho vol, tot ho perd*: «LVdM» V, 48 (2 de desembre de 1882) 377-378.

immensa distància»; «si comencem, com comença el Centre Català, donant-se ja certs aires de Convenció, encarant-se de bones a primeres amb lo poder central per demanar-li lo que no ens pot donar sense suïcidar-se, i dibuixant, encara que sia no més que teòricament, una espècie de cantonalisme, irremissiblement ha de caure en descrèdit i ha de portar per resultat lo que hem apuntat al principi, que qui tot ho vol, tot ho perd». El Centre Català «tal com se presenta i tal com se mou, és un vertader perill per la causa catalana».

Naturalment, Collell vol una altra estratègia: «mentre lo nostre treball de renaixença se faci inseguint lo proverbi llatí de *festina lente*, sense pretensions injustificades ni aspiracions utòpiques; mentre sia una obra pacient i de seny i no una agitació impacient i precipitada, alguna cosa farem, perquè a poc a poc se va lluny, i els pobles que tenen seny i coratge, a la curta o a la llarga, surten amb la seva». Si —com era l'estratègia proposada per Collell— la idea d'autonomia havia d'arribar a ser acceptada per tota la nació (evidentment, Catalunya) i sobretot «per les classes més influents de la societat», això demanava temps i no precipitar les coses abans no es donessin aquella regeneració en un grau acceptable i les conjuntures favorables. Les «contradiccions i lloances» de Collell a Almirall no eren pas oscil·lacions gratuïtes.

Però Collell ha llegit en el número 3 del *Bulletí* del Centre que aquest ha de «ser com una espècie de camp-clos del catalanisme, on dintre *la més perfecta neutralitat en matèria política*, se reunissen totes les aspiracions que vénen simbolitzades en la novella paraula, ja molt rebregada de tant usada⁴⁰, la paraula catalanisme». Segurament que ara, una vegada Almirall separat del partit federal, bastant ràpidament Collell dóna credibilitat a aquesta neutralitat: «com s'ha de creure l'home per sa paraula, concedirem que en l'esfera d'acció del Centre Català s'observarà la promesa neutralitat política; i fins suposarem —que és molt suposar—, que ningú no tractarà de fer del Centre Català un cubilet per aqueixos jocs de prestidigitació política a què ens tenen tan avesats los agitadors d'ofici».

Collell, però, capta perfectament la intenció d'Almirall: el Centre Català «ha obert en Barcelona una espècie de període constituent de Catalanisme».

A continuació traça un recordatori de la trajectòria d'Almirall, naturalment segons la visió pròpia de l'eclesiàstic, oposat a tota gresca federalista com la de 1873: «A pesar del *fiasco* del “Congrés Català”, son iniciador e infatigable agitador catalanista, D. Valentí Almirall, no es donà per vençut ni menys per desenganyat i, amb l'activitat que el caracteritza, tractà de seguida d'instituir un “Centre Català” [...]»; «per més que la història política de qui

---

40. El subratllat és meu. En 1878, Mañé i Flaquer havia dedicat una sèrie d'articles a Jaume Collell, amb el revelador títol de *Lo Catalanisme* (cf. VICENS VIVES, *Industrials i polítics* 291). Sembla que Collell es queixi d'un ús que s'ha fet del mot *catalanisme* amb posterioritat a aquella data.

és l'ànima d'aquest moviment no ens sigui simpàtica⁴¹, no ens ofusca la pre-
 venciò ni fa decantar nostre judici la sospita...» I passa a expressar a conti-
 nuació el seu canvi d'òptica, que comporta una acceptació de la persona al
 moment actual: «... més, creiem que en aqueix perseverant treball del senyor
 Almirall en favor del catalanisme, hi ha un gran fons de bona fe». «Fins ara
 no n'haviem parlat del "Centre Català" sinó per referència; i creiem que se-
 ria una nova provatura del senyor Almirall, en qui reconeixem dots de ca-
 ràcter i de talent organitzador o, almenys, d'agitador, però que sempre l'hem
 vist ficat, ja en certa escola política, que seria la mort del catalanisme, ja
 concebent plans que, per les seves vastes proporcions, podien posar-se en la
 categoria de les utopies; i, en conseqüència, pensàvem que aquesta nova pro-
 vatura no seria més que una nova exhibició de catalanistes més o menys du-
 radora i fressosa, però sense resultats pràctics. Però amb el que anem veient,
 la marxa que pren lo tal Centre Català i la campanya que amb briosa enves-
 tida ha començat, té més lluc que les passades escaramusses [...], ara com
 ara, creiem que el tal joc ja no és tan inofensiu com semblar podria. I per
 això, fidels al nostre deure, així com donàrem la veu d'alerta a les primeres
 algarades del catalanisme del senyor Almirall, avui nos creiem en el cas de
 rompre el silenci que estudiadament observàvem respecte al Centre Català.»
 Collell té, encara, un cert temor per la unitat dels catalanistes i, segurament,
 pren mesures d'estil a aquest fi: «Tenim massa amor a Catalunya per deixar
 passar sense protesta de part nostra tota temptativa que pugua comprometre
 lo hermós moviment que tan simpàtic ha sigut fins ara a tots los bons patri-
 cis; no podem veure amb calma que, encara que sia només que tot fent com
 qui s'assaja, se pugua malmetre aqueix moviment que, ben menat, arribaria a
 ser una verdadera restauració de la pàtria catalana», i acaba demanant als del
 Centre Català que s'inspirin en el refrany «qui tot ho vol, tot ho perd», «si
 no volen que ses elocubracions sien per uns qualificades de *aegri somnia*, i
 per altres de reprobables intentones.» Tot seguit, el setmanari passava a
 transcriure els documents del Centre Català «que, a part de son to general,
 estan molt en son lloc i són eco de les aspiracions i desigs de Catalunya en
 eix vitalíssim assumpte de la codificació». Collell distingeix entre un «to ge-
 neral» i unes propostes concretes.

La resposta d'Almirall no es féu esperar. Era un carta oberta al director de
 «La Veu del Montserrat», datada el dia 10 de desembre de 1882, que el set-

41. Ho dirà encara «La Veu» en el solt *Observació justa*: «LVdM» VI, núm. 27 (7 de juliol de 1883) 211, extret de «Las Provincias» de València: «...Almirall, persona qual mèrit reconec, qual caràcter enèrgic admiro, i qual fanatisme polític deploro, és un home fred i tenaç, per l'estil d'en Pi i Margall, de qui fou gran amic. Durant bastant temps sostingué el "Diari Català", que empenyia el catalanisme per les vies separatistes. Després fundà el Centre Català i d'ell ha nascut lo recent Congrés. Pocs han sigut sos adeptes i a pesar d'açò, s'han manifestat grans dissidències i acalorats debats.»

manari publicà en el número següent⁴², introduïda per una llarga nota on s'afirmava que «tenim un gust especial en transcriure aquest comunicat, que ha vist ja la llum pública en "La Renaixença"».

L'estil és molt semblant al de l'editorial de Collell: d'una banda, marca les discrepàncies i interpreta subjectivament la trajectòria de Collell tal com Almirall la veu; però, d'altra banda, fa una acceptació i reconeixement de la persona.

D'entrada, interpreta l'editorial de Collell no sols com un atac a la seva persona —que passaria per alt, encara que aquests atacs «quan vénen d'allí on un no pot esperar, més que dany causen desengany i sorpresa»—, sinó que «ha apuntat a una institució que està destinada a fer molt de bé al Catalanisme» i, per això, «no puc deixar de dir alguna cosa».

Interpreta que Collell, «no sé si alarmat o contristat», ha dit que el "*Centre Català*" ha obert una espècie de període constituent de Catalanisme». Per a seguir: «En alarmar-vos o contristar-vos, permeteu-me que vos digui que no heu meditat prou lo que feïeu puig de lo contrari estic segur, de que vos n'hauríeu alegrat en el fons del vostre cor.» Em sembla que Almirall té raó, no pas en la seva interpretació d'alarma o contristament⁴³, sinó que la idea de l'inici d'un període constituent ha plagut a Collell. I així ho afirma el canonge en la nota introductòria: «... com en matèries de catalanisme no ens dolen penyores i és qüestió per a nosaltres capitalíssima, nos plau tot lo que sia tractar enraonadament aquesta qüestió que ha donat precisament una direcció a nostres treballs i assenyalat una ruta determinada a nostra existència: I més, creiem com lo senyor Almirall que ha arribat l'hora de tractar-la...»

Almirall inicia els elogis a la persona: «No tinc el gust de comptar-vos en lo nombre de mos amics, puix que la casualitat ha volgut que mai no haguem fet tan sols coneixença, però estava esperant una ocasió propícia per a relacionar-nos, puix que de molt de temps a n'aquesta part vos tenia per catalanista de debò i dotat d'aquella condició que avui és tan escassa a la nostra terra, o sigui d'enteresa de temperament.» «Jo m'afigurava i segueixo afigurant-me que vós sou d'aquells que un cop han llençat unes premisses, no s'espanten de les conseqüències, i que per lo mateix, en decidir-vos a treballar per la renaixença de la nostra llengua, de la nostra història i del nostre caràcter, vos proposàveu alguna cosa més que produir algunes poesies més o menys ben fetes i alguns escrits més o menys literaris. Jo veia en vós un catalanista convençut, un *agitador* conscient (com avui se sol dir) i per això sol, a pesar d'estar discordants vós i jo en moltes coses, vos mirava amb simpatia

42. «LVdM» V 50 (16 de desembre de 1882) 394-396.

43. No crec que es verifiqui en el text de Collell aquesta apreciació d'Almirall d'alarma o contristament pel «període constituent». Són altres coses prou ben especificades, les que tem. Sembla que aquest «període constituent de Catalanisme» s'hagi de classificar més aviat entre allò que «té més lluc que les passades escaramusses».

i desitjava relacionar-me amb vós; ja que per desgràcia són ja *rara avis* los homens de les condicions que en vós m'afigurava i segueixo afigurant-me»; «Vós, que sou fort en història⁴⁴...»; «useu de la franquesa que se us reconeix»; «no heu meditat prou [...] la força de la paraula *agitador*, que m'apliqui en varis llocs de l'article, no tal vegada amb l'idea de desautoritzar-me. Dintre de l'estat actual de la nació, som agitadors tots los catalanistes, puix que, mireu-s'ho com volgueu, lo catalanisme no és ni pot ser altra cosa que una protesta contra les causes que han produït la degeneració del caràcter català. Jo, si vós voleu, seré un dels agitadors en lo Centre Català i per tot arreu on podré ser-ho, però vós no ho sou pas menys que jo. ¿Què us proposeu, sinó agitar, amb la publicació del vostre setmanari escrit en la nostra llengua?⁴⁵»

I vénen els retrets: «Sols hi ha una diferència capital que no se us amagarà. Vós agiteu a l'alta muntanya amb un fi exclussivista en pro d'un partit⁴⁶ o ordre determinat d'idees, tenint com objecte secundari la regeneració de Catalunya⁴⁷, i nosaltres agitem amb mires molt més amples, puig que tenim

44. Almirall pren en consideració Collell com a historiador, segurament per les seves edicions de textos historiogràfics inèdits (cf. *Collell, Campanyes* 97 i n. 258), però potser més per aquella pedagogia popular de la història, que s'esmerçava a bolcar a les campanyes de Montserrat (1880-1881), de Sant-Francesc-s'hi-moria (1882) i que vessaria encara en la Campanya de restauració de Ripoll (en 1886).

45. El setmanal «La Veu del Montserrat» havia aparegut a inicis de 1878, respatllat per Mañé i Flaquer (cf. *supra*, n. 40), escrit enterament en català, i en això s'havia anticipat d'un any i mig al «Diari Català» d'Almirall.

46. RAMISA, *Els orígens* 97, interpreta aquesta al·lusió a un partit com un retret de carlisme residual. Si fos així, seria una greu injustícia, car Collell era atacat simultàniament pel carlisme intransigent d'agitar l'alta muntanya a la manera del «Diario de Barcelona» de Mañé i Flaquer: «Mientras nosotros luchábamos por conservar los principios tradicionalistas en la montaña, donde se habían refugiado, huyendo del escepticismo político y del positivismo que había sembrado en el llano la influencia del "Diario de Barcelona", *La Veu* no hacía otra cosa que invadir la montaña para extender la tendecias del *Diario*, gracias a su disfraz de catalanismo y al carácter respetable de su director» (L. M. LLAUDER, *Nuevos tumbos de «La Veu»*: «El Correo Catalán», núm. 2.744, 10; reportat en BONET-MARTÍ, *L'integrisme* 309). En dir Almirall «un partit o un ordre d'idees», em sembla més fàcil d'entendre, com féu Collell, una al·lusió a l'Església Catòlica, cf. n. següent; en tot cas seria més probable que Collell fos acusat d'arreglenjar-se amb la línia de Mañé i Flaquer.

47. Collell, en la nota introductòria, protesta «amb lo dret que ens hi donen cinc anys de campanya periodística, contra l'afirmació gratuïta que nosaltres agitem *amb un fi exclussivista, en pro d'un partit o ordre determinat d'idees, tenint com objectiu secundari la regeneració de Catalunya; a no ser que per ordre d'idees*. s'hagi d'entendre l'Església Catòlica». En aquest cas, diu: «acceptem la nota d'exclussivistes i, d'ella, en fem una glòria, estant com estem en la ferma convicció que la regeneració de Catalunya que no es funda ni s'inspira en les creences i pràctiques catòliques, serà sempre una agitació funestíssima per a la nostra benvolguda pàtria». Certament que aquesta darre-ra afirmació de Collell, llegida amb els ulls d'avui, podria significar per a molts aquell «Catalunya serà cristiana o no serà», que desqualifica automàticament qui la pronuncia. Dissortadament, en l'època hi havia un exclusivisme per tots dos cantons, que feia molt difícil un plantejament equànime, en què creients i no creients tinguessin els mateixos drets i la mateixa tolerància, i s'admetés que, naturalment, els creients han d'estar convençuts que els seus principis religiosos són beneficiosos per a la societat i, per tant, la seva manca pot ser perjudicial, com que els no-creients poden

aquella regeneració com objecte primari i exclusiu. Per això és que dintre "La Veu del Montserrat" hi caben sols alguns catalanistes, o siguin los que com ella pensen, mentre que dintre el Centre Català, com dintre els Jocs Florals⁴⁸, com en totes les grans manifestacions del catalanisme, hi cabem tots los que prenem part en lo Moviment. I no sols hi cabem, sinó que la presència de tots és apreciada, i per ma part dec dir-vos que tindria un verader goig lo dia que vos vegés prendre part en la nostra tasca⁴⁹: de tot lo que en resulta que no som nosaltres los que havem *rebregat* com vos dieu, la paraula catalanisme. Los que l'han rebregada són los que l'empleen amb mires exclusives, per elevades que les considerin, com succeix amb lo vostre periòdic⁵⁰, dintre del qual no caben més que una petita part dels que *agitem* als nostres compatricis en pro del renaixement de Catalunya.» Crec millor deixar de banda la típica polèmica vuitcentista d'exclusivismes i desqualificacions entre creients i no-creients, que fou un fet que no resoldrem pas, i quedar en l'afirmació d'Almirall que, efectivament, d'*agitadors* ho són igualment Collell i Almirall, encara que amb estils i enquadraments diferents. Certament que Almirall no hauria fet la tasca de catalanitzar la pastoral de Catalunya, iniciada en el Mil·lenari de Montserrat, ni Collell hauria capitanejat el sector laicista. Totes dues línies varen ser prou importants en la represa del país.

Almirall continua proposant a Collell: «vos que sou fort en història»— unes idees sobre història d'encuny molt «revolucionari»: «sabeu que tot segueix en lo món lo curs que té marcat, sens que res pugui separar-se de l'acompliment de la llei de la naturalesa. La idea del Catalanisme no ha mort en néixer i, per consegüent, ha de fer son camí. Va començar, com tot comença, per una protesta vaga i indefinida⁵¹ contra l'estat en què ens trobem, i ha arribat ja

---

estar conveçuts que els principis religiosos són beneficiosos per raons sociològiques o psicològiques, irrellevants o funestos per a la societat. El problema no és de conviccions, sinó de tolerància. En un altre lloc he defensat que Collell defensa una religió, si cal entesa durkheimianament, encara que, naturalment identificada amb el catolicisme d'una societat encara no secularitzada (*Collell, Campanyes* 12).

48. Ací Collell, conciliador, no protesta pas dels atacs que concità al periòdic d'Almirall la presidència de Verdaguer en el Consistori dels Jocs de 1881, per raons d'intolerància laicista: cf. *supra*, n. 35.

49. El to de la frase delata inequívocament una certa consciència d'abassegament del catalanisme per part d'Almirall, que per força podia molestar Collell, encara que la deixés passar sense contradicció directa. Ho dirà molt més tard, en donar l'actitud centrípeta i reglamentadora, com una de les causes de l'esfondrament del Centre Català, en *Lo discurs d'Almirall: «LVdM» XX 4-5* (1897), cf. RAMISA, *Els orígens* 101.

50. Ací apareix un altre exclusivisme laic: resulta que les campanyes patriòtico-religioses de Collell no caben en el catalanisme, sinó que el rebreguen per la seva connotació religiosa, que s'entén exclusivista. Evidentment, caldrà esperar molt de temps perquè la qüestió religió-irreligió tingui un tractament adequat. Això no es pot esperar del segle XIX.

51. Collell en la nota introductòria no es dedica a discutir-li el concepte d'història, i li admet, no pas la *protesta vaga i indefinida*, sinó, conciliadorament, una *aspiració vaga i indefinida*, espe-

l'ocasió de què los vertaders catalanistes intenten dar-li forma i portar-lo a la vida activa, baix pena que uns altres s'aprofitin de la forma que heu contribuït a crear. Les lleis de la història són fatals i ineludibles. La dèbil protesta és ja aspiració encarnada en una part del nostre poble i no teniu més remei que seguir-la en son desenrotllament⁵². Si algú s'espanta de la seva pròpia

---

cificant «que Almirall qualifica de *protesta*». Per a Collell, no es tractava mai exclusivament de protesta, sinó d'aspiració. Collell admet que «creiem que ha arribat l'hora de tractar-la (la qüestió catalanista) i d'ocupar-se molt seriosament, i de donar ja alguna forma concreta a lo que *fins ara per molts* havia sigut sols una *aspiració* vaga i indefinida, que Almirall qualifica de protesta. Però com en definir bé i donar forma a esta aspiració és allà on ixen les divergències entre els que ens diem o ens diuen catalanistes [...], no li ha de venir de nou que nosaltres senyalem [...que] Los ideals del senyor Almirall i els nostres, en segons quins punts, se toquen, però en molts altres quasi *per diametrum* divergeixen» (el subratllat *fins ara per molts*, és meu, car Collell no admet pas que per tothom fos una *aspiració* vaga). O sia que la trajectòria històrica no és tan predeterminada.

52. Quina és aquesta «part del nostre poble»? ¿Vol dir Almirall que, tal com estan les coses en aquest moment, ja no hi ha altre remei que seguir el populisme interclassista del federalisme? Potser Collell pecava pel mateix pendís en fer en les seves *Campanyes* un populisme interclassista catòlic, també per donar resposta a un «altre» tipus de poble. Casimir MARTÍ (dins BALCELLS, *El pensament* 159) ha establert el context polític estatal, el context eclesiàstic i el context català dels anys vuitanta del segle XIX: «A l'interior de l'Església espanyola, la restauració de la monarquia borbònica i el nou règim constitucional van donar lloc a una divisió i a uns enfrontaments summament violents entre catòlics integristes i catòlics transigents o «mestissos», sobretot a partir de 1881. Aquell any, amb la creació de la Unió Catòlica, la jerarquia eclesiàstica pretengué oferir un lloc de convergència entre els catòlics que políticament no es volien enquadrar en el carlisme, i suscità la reacció crispada dels carlins, que sostenien la necessària identificació a Espanya entre catolicisme i carlisme.» Aquest és l'enquadrament adequat per a comprendre el moviment catalanista catòlic de Collell que, a Catalunya, la zona més castigada per la divisió carlina, s'havia anticipat a l'acció de la jerarquia catòlica i de la Unió, i oferia un lloc de trobada en les campanyes populars, que seguint l'estil de les «romeries», oferien un espai de catolicisme *mestís* i encarnat en el poble en un catalanisme catòlic, que els permeteren de desmarcar-se de les fèrries coordinades del moment espanyol. El gran avantatge que tingué la campanya de Montserrat de 1880-1881 és que pogué ser unitària, perquè fou convocada amb anterioritat a la gran divisió, i posà davant els ulls del poble aquells grans noms de la Renaixença –Milà i Fontanals, Rubió i Ors, els Aguiló, Josep M. Quadrado, entre altres–, que havien estat col·laboradors ja de Balmes (cf. J. M. FRADERA, *Balmes i les revistes de religió a Barcelona (1838-1843)*, dins J. FIGUEROLA i altres, *Osona i Catalunya al segle XIX*, Vic, Eumo, 1990, pp. 83-113) –a qui cal remuntar-se per a entendre l'origen d'aquesta polèmica (cf. BONET-MARTÍ, *L'Integrisme* 9)– i sobre els quals no podia recaure cap sospita d'intransigència, i en foren valedors eclesiàstics el bisbe Urquinaona de Barcelona i l'arquebisbe de Tarragona Benet Vilamitjana, els més significats defensors dels mestissos *avant la lettre*. Crec que seria un error sotmetre la història eclesiàstica de Catalunya a la història eclesiàstica d'Espanya, en aquest punt, fent dependre les actituds i reaccions dels catòlics a Catalunya, de la breu i dissortada Unió Catòlica; aquest fou un element més, de tal manera que la preocupació de molts bisbes pel problema creat pels carlins féu que aquells estiguessin tan a punt d'entrar en un cantó de la polèmica –que això era, per als carlins intransigents, el sol fet de demanar pluralisme polític per als catòlics– fins al punt que Vilamitjana fou el primer a denunciar l'intent d'abassegament dels intransigents en la forma com es preparava la peregrinació a Roma, el dia 20 d'agost de 1881 (cf. BONET-MARTÍ, *L'Integrisme* 64) i que Collell, com he fet notar *supra*, n. 36, hagués aixecat *Bandera blanca* a favor de la Unió, contra l'ambició dels intransigents, pel febrer de 1881.

obra, l'únic que pot fer és retirar-se, puig no hi ha poder humà prou potent per evitar que el consegüent segueixi l'antecedent. Lo Centre Català, doncs, no fa més que lo que ha de fer, i tot catalanista conscient ha de veure amb gust que no es deixi abandonat un moviment que pot ser de gran profit per a la nostra terra». Els esdeveniments mostraran que l'exclusivisme d'Almirall i el seu fatalisme històrico-revolucionari no li seran pas tan falaguers com es creia, ni que la tasca de Collell fos retirar-se o integrar-se acríticament al programa d'Almirall, que havia minimitzat les forces de la Renaixença, més ampla que la revista homònima. Per a Mistral i per a Balaguer, l'aspiració no era pas vaga, sinó un *projecte autonomista i confederalista* –avui en diríem de refundació de l'Estat, que superés el concepte d'Estat-Nació i que admetés un Estat plurinacional–, que havia naufragat en el caos del federalisme, i el temor de Collell era la repetició del mateix fet. Tot el que demanava era diàleg i seny en aquell *període constituent del Catalanisme* i menys dogmatisme d'encuny revolucionari. Calia –ho dirà més endavant⁵³– clarificar l'objectiu, analitzar els sectors implicats, discernir conjuntures, marcar etapes, escollir estratègies i fer programes. De fet, el retret de Collell contra el grup del Centre Català era sempre de poca eficàcia en proporció a la vastitud de pretensió.

Amb tot i les discrepàncies ben clarament i cruament plantejades, però, Almirall s'adonava de la necessitat de col·laborar: «Vós preteneu desautoritzar-me, i ho sento de la mateixa manera que sentiria que algú volgués desautoritzar-vos a vós o a qualsevol altre que treballi en pro de la causa comuna. ¿Estem tan sobrats de forces que haguem de malmetre'ns mútuament? Tots plegats tindrem prou feina per obtenir alguna cosa, i ¿voleu encara apartar a molts per medi d'exclusivismes?»⁵⁴ Vós me reconeixeu dots de caràcter i de talent organitzador, o almenys d'agitador, i creieu que en mon perseverant treball hi ha un gran fons de bona fe, i concediu que en lo "Centre Català" s'observarà la promesa de neutralitat política.» Sembla que ara

---

53. Ho dirà en el quart de la sèrie de set articles que publicà en 1886 amb el títol comú de *¿És hora encara? Consulta endreçada al Sr. Manuel Duran i Bas: «LVdM» IX 47* (20 de novembre de 1886) 361-362: «Crec que no s'ha de rebutjar lo concurs de ningú que vagi de bona fe; però pel bé de Catalunya, per l'honor de tots i per l'interès de la causa que defensem, convé senyalar concretament los punts de partida i el terme on ens dirigim, amb indicació dels mitjans que quiscun judiqui més oportuns» «estudiant ses necessitats (de Catalunya) i capint bé la ilegitimitat de ses aspiracions»; posa l'exemple del *bill* de Gladstone a Irlanda, «que li ocasionà una honrosíssima derrota lo programa de les reivindicacions de la infortunada Irlanda».

54. En l'article *Centre Català* de la *GEC*, vol. V, p. 827, s'afirma que la neutralitat política d'aquell fou «un intent d'atreure's els components de "La Renaixença"». No m'atreuria pas a subscriure una afirmació que em sembla irrespectuosa envers la sinceritat d'Almirall i que no s'ajusta a la trajectòria d'Almirall que constatarem; sí que, en canvi, aquella al·lusió pot ajudar a concretar els temors d'Almirall: que la presa de posició de Collell pogués allunyar del Centre Català els homes de «La Renaixença».

aniríem a collir els fruits del reconeixement de persona que havia fet Collell; encara, però, abans, un nou problema s'hi interfereix: Collell havia interpretat l'expressió d'Almirall «Catalunya pels catalans» en sentit separatista⁵⁵. Ara Almirall precisarà que aquella expressió «no prejutja ni molt menys la qüestió de separatisme». Però això provoca un altre excurs molt dur contra Collell, donant per suposat que prefereix «los aplausos de l'Ebre enllà als de l'Ebre ençà» o, dit molt retòricament, que és massa sensible a les reaccions de València i d'Espanya⁵⁶.

Segueix una autodefensa d'Almirall i del primer Congrés Catalanista i dels seus fruits –formació d'un Centre Català, oposició a la unificació de codis jurídics⁵⁷, creació de l'Acadèmia de la Llengua Catalana⁵⁸, mostrador dels resultats aconseguits pel catalanisme, i convocatòria multitudinària⁵⁹–, contra l'acusació de *fiasco*, fallida, que Collell havia llançat.

55. Collell devia interpretar l'expressió segons la Crida del Sometent de 1875, que tenia com a objectiu la independència de Catalunya, sota el lema de «Catalunya per als catalans». Encara recentment ha estat interpretada així, i com a precedent del primer Congrés Catalanista, cf. Jordi ROMAGUERA, *Nacionalisme històric*. Barcelona, Sírius, 1992, p. 19.

56. En efecte, davant el perill d'intent separatista, Collell havia dit en *Qui tot ho vol, tot ho perd*: «Si dintre el terreny purament econòmic, les pretensions de Catalunya han sigut tan durament qualificades, part d'allà de l'Ebre, començant per València mateix, que té tants vincles de germanat amb nosaltres, ¿què seria demà que els catalans eixissem amb l'estirabot separatista de Catalunya pels catalans?» Un plantejament separatista era molt més inviable per a un pancatalanista com Collell. Verdager, encara en 1901, s'oposarà al separatisme per raons de pancatalanisme, en un interview de J. L. Pagano: «... ma non la concepisco (la Catalogna) come stato indipendente. Vi si opporrebbero le sue stesse parti integranti. Così Valenza andrebbe da una parte, Maiorca dall'altra, le Isole Baleari... che so io?...», cf. *Collell, Campanyes* 149, n. 435.

57. Almirall sembla oblidar que la campanya contra la unificació del dret, ja l'havia iniciada en «La Veu» Francesc X. Calderó l'agost de 1878 i durant el Congrés de juriconsults de gener de 1881, en el qual els «esquerrans» hagueren de retirar-se després de la votació del 27 de gener, i que havia provocat l'article de COLLELL, *Mal camí*, que li havia arrencat la declaració de nacionalista i d'autonomista, encara que no segons un «autonomisme mal entès» (cf. *supra*, n. 15). Sembla potser exagerat el pes específic del Centre Català sobre el Congrés de juriconsults que s'atribueix Almirall i l'oblit de tots els altres grups que contribuïren a preparara-lo. De fet, la batalla contra la codificació centralista espanyola durava ja des del 10 de maig de 1851; cf. VICENS VIVES, *Industrials i polítics* 260. L'home fort de la victòria en aquest afer serà Narcís Verdager i Callís –un home de «La Veu» que, com a representant de «La Veu», veurem integrar-se a la reunió de Llotja de l'11 de gener de 1885, per a preparar el Memorial de Greuges–, i d'ella naixerà la Unió Catalanista de 1891, cf. RAMISA, *Els orígens* 101-105.

58. Aquest atac és particularment *ad hominem*: segons Almirall, aquell Congrés «va voler crear l'Acadèmia de la Llengua Catalana, i per més que després volgué participar de la glòria lo Cos d'Adjunts dels Jocs Florals, en lo que va consentir amb gust la representació del Congrés, no és menys cert que la institució és filla de sa iniciativa, i que per sos representants van firmats los nomenaments. Vós deveu tenir lo vostre, senyor Director, i en ell hi deveu haver vist los noms dels que havíem sigut president i secretari del Congrés Catalanista».

59. Els inscrits en el Congrés eren més de vuit-centes cinquanta persones: cinc-centes presentades pel «Diari Català», noranta per «La Renaixença», quinze per «La Il·lustració Catalana», cent vint-i-una per l'Associació d'Excursions Catalana i seixanta-sis per l'Associació Catalanista d'Excursions científiques, cf. TERMES, dins *Història de Catalunya* VI, p. 76. Posats a parlar d'èxits catalanistes multitudinaris, valdria la pena de recordar els cinc-cents capellans presidits pels bisbes

I, finalment, reprèn el tema, que indica el fruit del reconeixement que Collell havia fet a la persona d'Almirall: «Si vós no dubteu del meu catalanisme ni jo dubto del vostre, oblidem lo que pot separar-nos i recordem-nos sols de lo que pot unir-nos, empleant totes les nostres forces en pro dels grans ideals que comencen ja a entreveure tots los vertaders amants de Catalunya.»

Collell i Almirall, al seu torn, havien pogut expressar els punts de discrepància, i fins i tot les càrregues emotives que els distanciaven. En els dos textos que he estudiat, es revela la dificultat real de diàleg entre dos ambients diferents i oposats, dels quals l'un i l'altre fan part respectivament; però hi ha un reconeixement mutu de les qualitats i, sobretot, de la rectitud dels contrincants. Aquest fet noble sempre significa l'inici d'un encontre real i la possibilitat de col·laboració en el futur.

De moment, la resposta de Collell –a part la mateixa nota introductòria a la carta oberta d'Almirall– es féu esperar, car Collell –que batallava alhora en un altre front, el de desenganxar la causa catòlica de l'abassegament en què volia tenir-la exclusivament el carlisme intransigent– havia sortit pel desembre cap a Roma, on passaria sis mesos, enviat secretament, encara que amb un motiu aparent, per l'arquebisbe de Tarragona, Benet Vilamitjana, i pel bisbe de Barcelona, Urquinaona, per a fer d'enllaç amb el Vaticà, després de l'encíclica *Cum multa* sobre les polèmiques entre els intransigents i els mestissos, en ocasió de la breu i dissortada Unió Catòlica de Pidal⁶⁰.

---

catalans de la Jornada sacerdotal a Montserrat del dia 29 d'abril de 1880; o les vint mil persones aplegades a Montserrat amb motiu del Mil·lenari, o el nombre encara major de les festes de la coronació en 1881, cf. *Collell, Campanyes* 45, 48 i 54.

60. Cf. *Collell, Campanyes* 22, n. 41. De les cartes creuades entre els bisbes i Collell, n'ha estat recuperada una de Benet Vilamitjana a Collell, del dia 10 de febrer de 1883, mentre aquest era a Roma, a l'Arxiu de la Província Tarraconense de la Companyia de Jesús, de Sant Cugat del Vallès, per BONET-MARTÍ, *L'Integrisme* 194-195. L'objectiu d'aquesta carta i del material informatiu que l'acompanya, és prou clar: «...para que pueda V. hacer [no diu: hacerse] una pintura exacta de nuestra desgraciada situación y muy especialmente de la mía...» A qui va dirigida, aquesta pintura? Em sembla que una altra frase de la mateixa carta ho insinua prou clar: «Al fin se convencerán en Roma que es tan necesario condenar la intransigencia revolucionaria y anticatólica de los tradicionalistas, como lo fué condenar el liberalismo, y lo más lamentable es que [...] según yo lo entiendo, la condenación ya viene tarde...» L'obra citada de Bonet-Martí és prou exhaustiva, per tot el que fa a l'afer de la Unió Catòlica, per a estalviar-me tota altra referència. Voldria, però, remarcar que, segons l'opinió de l'arquebisbe Vilamitjana en una carta a l'ex-nunci Bianchi, i del superior general dels claretians, el pare Josep Xifré, en resposta a l'enquesta del nunci Rampolla, el 10 de febrer de 1883, bona part de la culpa del fracàs de la Unió Catòlica requeia sobre els nuncis. Vegin-se també les vacil·lacions i contradiccions de Rampolla, al llarg dels seus despatxos al secretari d'Estat Jacobini, que acabà posant-se gairebé a la defensa dels carlins i contra els unionistes, i deixant ben malparats els bisbes, que, després d'haver plantejat totes les dificultats, havien defensat la Unió seguint directrius pontificies: cf. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Los obispos españoles y la división de los católicos. Encuesta del Nuncio Rampolla*, dins *Analecta Sacra Tarraconensia* 55-56 (1982-1983) 151-154 i 190; ID., *Católicos liberales e integristas en la España del novecien-tos. Selección de documentos episcopales inéditos*, dins *Ibid* 63-64 (1990) 285-422.

El dia 16 de juny de 1883, apareixia en «La Veu»⁶¹ l'article de Collell, *Rama tallada*, on l'acceptació del Centre Català és un fet: «...lo Centre Català, amb los seus plans i projectes, que algú podrà qualificar de radicals, subversius o utòpics, però que proben una voluntat enèrgica i una idea bastant clara de les necessitats de Catalunya en los iniciadors i fermes sostenidors d'aqueix moviment especial de propaganda *trascendental* dintre del catalanisme, que ens guardarem ben bé nosaltres de reprobair, mentre no s'aparti de la línia natural que deuen traçar-nos la prudència i el patriotisme.»

Respecte a dues iniciatives del Centre, es pronuncia: sense reserves, amb un «coral aplauso», accepta la creació d'una càtedra de gramàtica i filologia catalana en el Centre Català, «en la confiança que la iniciativa particular sabrà omplir un buit que anys ha devia haver omplert en la universitat de Barcelona lo Ministeri de pública instrucció». Crec que cal subratllar la satisfacció de Collell pel fet que el Centre Català no es queda en pura *protesta*, sinó que passa a suplir amb *iniciativa privada* les deficiències de l'Estat espanyol.

Respecte al segon Congrés català, malgrat que no li agrada un cert estil de «funcions parlamentàries»⁶², que creu poc català, accepta la idea d'un nou Congrés, que, ben conduït, «pot ser un alçaprem per la causa catalana» i, per això, «nosaltres serem los primers en perdonar tota aqueixa *mise en scène* de Congressos, Exposicions i Acadèmies, etc., si demà, concretant-se bé les aspiracions d'*aqueix grup de catalanistes* (el subratllat és meu), se logra reunir tots los esforços, ara latents o aïllats, per fer efectives les justes reivindicacions de Catalunya, en modo i forma dignes d'un poble que té consciència de son dret i que no oblida sos debers»⁶³. «Per lo que toca al «Programa»..., *that is the question*. Rama tallada tenim per estona⁶⁴ amb eix breu articulad

61. «LVdM» VI 24 (16 de juny de 1883) 185-186, al qual segueixen dos documents del Centre Català: el «Programa de Catalanisme», aprovat pel Consell General en sessió del dia 21 d'abril de 1883, i la convocatòria per a la Càtedra de gramàtica i filologia catalanes, creada pel Centre.

62. Ho havia plantejat ja Collell en donar la notícia de la convocatòria del Congrés dins «La Veu» el 9 de juny: «Molt poc partidaris, per no dir absolutament gens, d'aqueixos congressos, que per lo regular no són sinó grotesques i fressoses paròdies de les assemblees parlamentàries; tement per altra part que aqueixos Congressos aplicats al Catalanisme, tot volent guarir-nos del *mal de Madrid*, no acabin ficant-nos-el a la massa de la sang...» («LVdM» VI 23 [1883] 179). Aquest punt de vista, generalitzat en els literats romàntics, seria judicat ben durament per PELLA I FORGAS, en *La crisis del catalanisme* 28: «Tenien la indisciplina contra tot lo que fos mètode, sistema, reglamentarisme; per això avorrien la centralització i uniformitat de l'Estat Espanyol, per la seva monotonia externa, per l'opressió de l'espontani i ingènit, així en literatura com en política», reportat en RAMISA, *Els orígens* 116, n. 44. Crec que més endavant trobarem raons més plausibles.

63. El 9 de juny, havia parlat d'una «progressiva evolució del Centre Català, bastant netament dibuixada en eixa convocatòria d'un nou Congrés Catalanista. Judiqui's la cosa com se vulla, lo document val la pena de ser consignat enter en un periòdic que porta el nom de *Setmanari popular de Catalunya*».

64. «Tallar rama» = enraonar molt; «rama tallada» = conjunt de branques d'arbre ja tallades, amb les seves fulles, per a cobrir alguna construcció, per a cremar en el forn, per a alimentar el bestiar, segons DCVB IX 117. «Tenir rama tallada per a estona» equival, doncs, a tenir molt tema per a parlar llarg.

de la Comissió nomenada pel Consell general del Centre Català...» «Sense dubte s'accentuaran en la proposada discussió ben marcades divergències⁶⁵; no importa; qui més hi sàpiga que més hi diga; que si bona voluntat hi ha i les intencions són ben rectes, no ha de costar l'entendre's per treballar de mancomú en l'obra de la restauració de la pàtria catalana.»

Collell i «La Veu», amb tot, no pensen participar en les sessions, sinó fer-hi aportacions des de fora, amb esperit de col·laboració catalanista: «I sense assistir a les sessions del Congrés, nosaltres, de lluny a lluny, nos permetrem de bestreure-hi alguna cosa; puix lo que ara fa remoure els membres del Centre Català, anys ha que forma la nostra constant aspiració, i no a altra cosa deu sa existència aquesta publicació de cap a peus catalana.»

Això darrer pot ser interpretat de diversa manera. Crec que cal interpretar-ho d'una: Collell tem tota mena de centralisme «parlamentari» que pugui forçar conclusions per votació, per a demanar després exigències vinculants. Ell, en canvi, està disposat a treballar «de mancomú» en aquelles coses acceptades lliurement pels diferents grups⁶⁶; no a integrar-se ni a confondre's amb el Centre Català ni amb el seu Congrés. Collell, eminentment periodista, creu que hi ha un *estadi* prou ample on conduir el debat: el periodisme públic⁶⁷.

---

65. El programa acabava atenent-se «a lo que acordi el Congrés». I, de fet, el Congrés no s'acabà per la impossibilitat d'arribar a acords. El resultat pràctic més tangible fou el que condemnava l'actuació dels catalans dins els partits d'obediència espanyola i demanava que se separassin de la seva direcció o de la militància (cf. TERMES, dins *Història de Catalunya* VI, p. 77). En definitiva, un resultat ben exigü per allò que havia suscitat l'esperança «d'un període constituent del Catalanisme».

66. Aquesta actitud potser té alguna cosa a veure amb allò que Harvey Cox (en *La ciutat secular*, Barcelona, Editorial Ariel, 1968, p. 288) en deia la *desafiliació creadora*; amb allò que té certament a veure és amb l'actitud de «refús de les classes conservadores catalanes al model de partit polític que funcionava durant el segle XIX. No només per les reticències de caire ideològic ja esmentades abans; a més hi havia una clara malfiança respecte a l'eficàcia d'aquest tipus de partit per resoldre els problemes. El refús també anava a no voler acceptar una disciplina de partit i de vot dins una organització el control de la qual se'ls escapava» (DE RIQUER, *La vida* 43). Potser sí que l'actitud d'Almirall havia estat massa explícitament abassegadora, com respecte al Cos d'Adjunts dels Jocs Florals en la qüestió de la creació de l'Acadèmia de la Llengua Catalana (cf. *supra*, n. 58), i poc respectuosa en la qüestió de la defensa del dret català (cf. *supra*, n. 57). No crec pas, però, que Collell es mogué a nivells de mesquinesa, sinó que creia que aquesta era la millor actitud a prendre pel bé del país. Potser el futur li donarà la raó. Tal vegada era un moment prematur per a un acord ample i precís. Però certament la iniciativa d'Almirall era útil, en començar a plan-tejar un camí que esbossaria camins de solidaritat.

67. Ho havia dit en donar notícia de la convocatòria del segon Congrés catalanista acordat pel Centre Català: «... fent lleialment, no una oposició tossuda, sinó les observacions que hem cregut oportunes en nom dels ideals catalanistes que, bé o malament, *creiem representar en l'estadi de la premsa periòdica catalana...*» (el subratllat és meu): «LVdM» VI 23 (9 de juny de 1883) 179. (Vegeu l'apartat *Comunicació i identitat cultural a Catalunya* de J. M. CASASÚS, dins ID., *El periodisme a Catalunya, Assaig*, Barcelona, Plaza i Janés, 1988, pp. 155-156, en el qual només em dol l'absència del nom de Collell abans del de Narcís Verdager i Callís, probablement perquè el llibre, Premi Josep Vallverdú 1987, no ha pogut utilitzar RAMISA, *Els orígens*, de 1988.) De fet, en el

D'altra banda, des de la tasca periodística, Collell havia ja realitzat la Campanya del Mil·lenari i Coronació de la Mare de Déu de Montserrat (1879-1881), havia donat el sentit durador a la Romeria franciscana a Sant-Francesc-s'hi-moria (1882)⁶⁸ i ara estava immers en la preparació de la Campanya de la Restauració de Ripoll, per a la qual Verdaguier treballava el *Canigó* des de finals d'estiu de 1880, i Morgades ja s'havia fet seva la idea⁶⁹; però sabia que aquests temes no podien pas ser tractats, ni insinuats, ni comprsos en el Congrés; mentre que, però, amb aquesta estratègia, estava recollint, a Catalunya, un moviment natural, que feia tombar cada vegada més antics components de la *base carlina* cap al catolicisme *mestís* del catalanisme catòlic⁷⁰; objectiu, aquest, que havia estat una aspiració de Balmes⁷¹.

Congrés es va imposar la tendència d'Almirall, però no va aconseguir de convèncer el grup dels puristes de la «Renaixença»; d'altra banda, en el Congrés hi havia una clara absència de la gran burgesia barcelonina, de l'aristocràcia rural i, naturalment, de la classe política, com diu TERMES, dins *Història de Catalunya* VI 76. L'intent d'Almirall era lluny de ser representatiu de tots els catalanistes, encara que era un grup de «propaganda transcendental».

68. D'aquest esdeveniment, n'ha estat subratllat per J. Bonet i C. Martí (en *L'Integrisme* 134-135) l'aspecte de la lluita entre els integristes –que, d'altra banda, sembla que no aconseguiren gaire res més que un crit contra el liberalisme del jesuïta pare Goberna i impedir, cantant desafortunadament, que parlessin els bisbes Urquinaona i Morgades– i els «mestissos», amb al davant d'aquests darrers els bisbes esmentats i l'arquebisbe Vilamitjana; cal, però, subratllar-ne també el sentit catalanista mestís catòlic: el poble que hi assistia havia assistit abans a les festes de Montserrat de 1880-1881; en la convocatòria, hi havia participat intensament Morgades; el punt de partença de la tria del lloc era el poema de Verdaguier *Sant Francesc s'hi moria* de 1869 i la romeria fou il·luminada amb cinc poemes de Verdaguier sobre sant Francesc (completats més tard en el llibre *Sant Francesc*. cf. Isidor CONSUL, *Història, fonts i mutació del poema «Sant Francesc»*: «Anuari Verdaguier 1987», pp. 57-68), i amb la traducció de *Les floretes de Sant Francesc*. *seguides d'un estudi sobre Sant Francesc a Catalunya* feta per Collell (publicada en «LVdM» V [1882] i, després, retocada, aplegada en volum dins la Biblioteca d'Autors Vigatans, vol. VIII, Vic 1909), que es convertiren en el precedent de la traducció de *Les Floretes* de Josep Carner i del gran prestigi de sant Francesc entre els noucentistes (cf. Enric BOU, *Poesia i sistema, la revolució simbolista a Catalunya*, Barcelona, Empúries, 1989, pp. 78-79). Certament ho tenien malament, si els intransigents esperaven que sant Francesc pogués ésser un bon reforç per a la seva causa; en canvi, sant Francesc cantat per Verdaguier havia d'arrelar fortament en el catalanisme catòlic, i havia d'endolcir-lo i donar-li profunditat religiosa gratuïta.

69. «Ya desde los principios de nuestro pontificado creímos un deber [...] emprender la reatauración del histórico santuario...»: J. MORGADES, *Alocución* del 17 de gener de 1886: *BOE* de Vic XXXII 890 (15 de febrer de 1886); vegeu el fet explicat per Collell en el Suplement de la «Gazeta de Vich» núm. 3.161 (9 d'octubre de 1926), que el refereix al mateix dia de l'entrada de Morgades a Vic el 5 d'agost de 1882; encara que no farà el primer pas definitiu fins al dia 20 de novembre de 1883, en signar la sol·licitud que li sigui concedit el monestir en ruïnes per a temple parroquial (dades contingudes a l'ACV, bossa «Ripoll», plec «Expedient de possessió»). Pel que fa al lligam entre la campanya de Montserrat i la connexió entre la part literària d'aquella i *Canigó* per a la campanya de Ripoll, cf. *Collell, Campanyes*, esp. pp. 76-99.

70. J. VICENS i VIVES (en *Industrials i polítics del segle XIX* 243), en estudiar les dues cares de provincialisme creixent, ja havia fet notar: «No hem de referir-nos ara a l'actitud foralista dels carlins, cada vegada, però, de to menor en llurs dirigents, si bé amb un dring d'autèntica catalanitat en el voluntariat de les comarques. Aquesta és una línia sentimental que marxa sola, d'acord amb l'arrelament mític de la tradició de la terra.»

71. Balmes, que havia tingut «una percepció nítida de la irreversible derrota del carlisme», féu

Això s'ho va callar, però no s'ho podia perdre per una col·laboració precipitada que el comprometés als ulls de molts o li fes perdre capacitat de manobra amb el tipus de persones amb qui col·laborava⁷².

Les posicions, doncs, eren clares i diàfanes. L'acceptació i la possibilitat de col·laboració amb els laïcistes en la construcció de Catalunya és un fet⁷³ i, per tant, la tolerància de Collell és manifesta. No se li pot imputar el «Catalunya serà cristiana o no serà»; una altra cosa és que ell seguirà els seus projectes per fer, tant com pugui, que ho sigui, de cristiana, perquè la seva convicció, com a creient, és que els valors cristians són profitosos per a la societat, i, alhora, no deixarà d'elogiar tot allò que cregui vàlid dels laïcistes, ni hi farà cap obstrucció, sinó que honradament en farà propaganda.

4. 1885: *Cap al Memorial de Greuges: la franca col·laboració*

L'any 1885 s'estrenà sota l'impacte de les víctimes dels terratrèmols d'Andalusia, que suscitarren una gran resposta de solidaritat per part de Catalu-

---

consistir el seu programa estratègic en «la combinació d'una posició política –l'aliança entre el liberalisme moderat i la base social del carlisme a través de l'Església–, i d'una modernització sistemàtica del patrimoni ideològic i doctrinal de l'Església en funció d'aquell objectiu»: FRADERA, *Balmes i les revistes de religió* 91 i 103; cf. ID., *Jaume Balmes i el carlisme, l'experiència de la desfeta*, dins P. ANGUERA i altres, *El carlisme i la seva base social* 145-163.

72. L'aristocràcia pagesa, la burgesia industrial i algun polític, absents del Centre Català abans de 1885, que col·laboraven en les Junes del Mil·lenari de Montserrat en 1880 (cf. *BOE* de Barcelona XXII 957 [22 d'abril de 1880] 181) o en els Jurats dels Certàmens, i en les Junes pro restauració de Ripoll (cf. *BOE* de Vic XXXII 890 [15 de febrer de 1886] 63-65), amb noms com: marquesos de Palmerola, de Ciutadilla, de Camps, de Sentmenat, de Sant Miquel de la Vega, de Casa Dou, comte de la Vall de Merlès, o grans propietaris rurals com els Fontcuberta, Parrella, Tortadès, entre els primers, i Evarist Arnús, Manuel Girona, Eusebi Güell i Bacigalupi (fill de Joan Güell i Ferrer i cunyat de Claudi López Bru, segon marquès de Comillas), Josep Anton Muntadas (que figurà a la minuta, però després no formà part de la Junta), entre els segons; polítics com Manuel Duran i Bas, o intel·lectuals com F. Bertran d'Amat, Pau i Manuel Milà i Fontanals, Joaquim Rubió i Ors, Josep M. Quadrado, M. de Bofarull, F. Romaní i Puigdemolas, G. Vidal i Valenciano, F. Miquel i Badia; eclesiàstics com els bisbes Urquinaona i Morgades, el canonge i futur bisbe Antoni Estalella, els canonges Bonaventura Ribas i Joan Codina, el rector de sants Just i Pastor Ignasi Palà, el catedràtic Felip Vergés i Permanyer. De molts d'aquests noms es pot seguir la trajectòria política en l'article citat de Borja DE RIQUER, *La vida política catalana, 1856-1898* (1987), des del moment que la Catalunya conservadora comença a desconfiar de la política espanyola durant el fracàs de la Unió Liberal (1856-1865) fins a la crisi i enfonsament dels partits dinàstics en la dècada dels 90; o la participació com a *mestissos* en les polèmiques contra els integristes, en els índex de noms de *L'Integrisme a Catalunya* (1990) de J. BONET i C. MARTÍ.

73. Hi havia un precedent il·lustre, en un altre home dels que havien anat al federalisme des del camp regionalista: «un d'ells, Francesc Romaní i Puidengoles, catòlic practicant, que s'havia apropiat a la república federal per animadversió a les mesures castellanitzadores de Madrid (*El Federalismo en España*, 1869)» (VICENS VIVES, *Industrials i polítics* 277). En 1880 col·laborava en el Mil·lenari de Montserrat (cf. nota anterior) i, simultàniament al primer Congrés Català d'Almirall.

nya⁷⁴. Collell no desaprovà aquest acte de fraternitat, mesurant molt afina-
dament el llenguatge, per a vindicar *Lo provincialisme dels catalans* i ajudar
a avançar la idea d'una certa autonomia⁷⁵: «Ah! alguna cosa podrien pagar
los governants d'Espanya, de qualsevulla partit i escola a què pertanyin, que
les regions del regne conservessin l'esperit provincialista de Catalunya, puix
està vist, i cada dia se va provant amb major evidència, que l'impuls vigorós
que als pobles comunica una certa autonomia, fundada en ses condicions de
caràcter i en raons històriques, és un gran element de vida per preservar l'Es-
tat de l'anèmia que no pot deixar de produir un fals uniformisme.»

Ahora s'havia esdevingut un fet, que seria per primera vegada acompli-
ment de la promesa de Collell de treballar «de mancomú» i en les condicions
per ell proposades: la celebració a Barcelona, al Saló de Llotja, el dia 11 de
gener, d'una gran reunió, convocada pel Centre Català, per a prendre acords
sobre dues qüestions candents que afectaven Catalunya: la codificació del
dret civil en sentit unitari exclusivista i el tractat comercial o *modus vivendi*
lliurecanvista amb Anglaterra⁷⁶, perjudicial per a la indústria tèxtil catalana.
Dirigí l'assemblea una mesa presidida per J. Rubió i Ors. En aquesta ocasió
concreta, ja hi participà «La Veü del Montserrat», car el seu representant, el
cadell del grup de «La Veü», Narcís Verdager i Callís, fou un dels oradors
que hi intervingueren. I en aquesta assemblea s'acordà la redacció d'una memòria
que seria presentada al rei i, amb aquest objectiu, es nomenaren dues
comissions: una de redactors dirigida per F. Romaní i Puigdenoles, i una
d'econòmica presidida per Eusebi Güell i Bacigalupi⁷⁷. D'aquesta memòria,
se'n digué el Memorial de Greuges.

---

74. S'havien esdevingut el 27 de desembre, sobretot a les províncies de Màlaga i Granada, amb un nombre de cadàvers que ratllava els dos mil. Tota la premsa es féu ressò del desastre i de la gent que havien restat sense habitatge. El dia 3 de gener, «La Veü del Montserrat» feia una crida a la caritat dels catalans i el dia 17 afirmava que Barcelona era el punt d'Espanya d'on sortiren més socors. Verdager publicà, com una «almoina del cor», el volumet de poemes *Caritat, poesies de mossèn Jacinto Verdager, estampades a favor de les víctimes dels terratrèmols*. Llibreria d'Alvar Verdager, Barcelona 1885, que havia obtingut la llicència el dia 23 i veié la llum el dia 30 de gener.

75. J. COLLELL, *Lo provincialisme dels catalans*: «LVdM» VIII 4 (24 de gener de 1885) 25. Fixem-nos que ací Collell no parla de nació ni de nacionalitat ni de nacionalisme, sinó que retorna al terme menys ofensiu possible, el que menys pugui suggerir separatisme: *provincialisme*. Així mateix parla d'una «certa autonomia»; suposo que per contraposar-la totalment a l'autonomia o separatisme com a pas previ per a la constitució de la Federació Espanyola, o per contraposar-la absolutament a qualsevol component d'autonomia individualista anarquista pimarçallia. La presenta, en canvi, com «un gran element de vida per preservar l'Estat de l'anèmia que no pot deixar de produir un fals unitarisme». Cal retenir aquest fet per tal de mesurar l'abast estratègic que anirà prenent d'ací endavant l'ús del mot «regionalisme».

76. Vegeu, sobre aquest tema, el bonic article de J. COLLELL, *Lo llibre verd del «Modus Vivendi»*: «LVdM» IX 28 (10 de juliol de 1886) 217-218, on es revela un catalanista no pas històric, sinó positivista.

77. Cf. la *Memoria en defensa de los intereses morales y materiales de Cataluña presentada directamente a S. M. el Rey, en virtud del acuerdo tomado en la reunión celebrada en la Lonja de*

Collell en donà notícia en «La Veu» el dia 17⁷⁸: «Per lo que n'hem vist en los periòdics de la capital (evidentment, Barcelona) i per lo que particularment n'hem sabut.»⁷⁹ En lloa especialment «la intenció fonda, molt fonda, de la *Proposició*, que fou presentada per a marcar i distingir bé els acords que convenia prendre i que devien ser formulats en una exposició faedora en deguda forma, per a fer entendre d'una vegada a la gent que ens governa lo que desitja Catalunya, tan en lo terreny social i jurídic, com en lo purament econòmic, i que si es mou i s'agita, i clama i reclama, a cada cop que els vents de ponent li duen remors de codificació o ferum de tractats de comerç, és perquè sap que van a ferir-la en lo més vital de sa existència com a poble que, si no pot somniar *autonomies impossibles*⁸⁰, pot i vol viure vida natural i històrica i no vol morir en l'atmosfera artificial d'un organisme governatiu cada dia més viciat per la corrupció burocràtica». Collell lloa el plantejament precís i clar que facilità acords ben definits, i admet l'autonomisme, però amb un recordatori per tal d'evitar excrescències passades d'aquest concepte.

Li ha plagut que tota la reunió, ponències i debat s'hagin desenvolupat en català, perquè quedi clar que el català no és una llengua sols per a la litera-

---

Barcelona el dia 11 de enero del año 1885 (Barcelona 1885), volum de 217 pp. A la Biblioteca de Catalunya es conserva l'exemplar dedicat a Verdaguer per la mesa i Comissió, signat per Baldomer Llopis. Cal prendre nota de la presència activa, també, en aquesta reunió, de Güell i Bacigalupi, cf. *infra*, n. 79.

78. J. COLLELL, *Focs-follets I*: «LVdM» VIII 3 (17 de gener de 1885) 17-18. Aquest article és doble, i té una segona part, *Focs-follets II*: «LVdM» VIII 5 (31 de gener de 1885) 33-34.

79. (El subratllat és meu.) Ja hem vist que podia estar perfectament informat per Narcís Verdaguer i Callís, que hi assistí com a representant de «La Veu»; però també J. Rubió i Ors, Romani i Puigdemòles i Eusebi Güell havien col·laborat ja en la campanya de Montserrat, car havien format part de la Junta del Mil·lenari de Montserrat de Barcelona, formada vers el 20 de gener de 1880 (vegeu el meu estudi *Collell, Campanyes* 37, n. 62). Més especial és la relació entre Collell i Eusebi Güell en l'afer del Memorial de Greuges, car Verdaguer en carta a Collell de vers 27 de març de 1885, l'assabenta que «D. Eusebi Güell ha acceptat la presidència en lo dinar que els proteccionistes ofereixen a la nostra Comissió, amb tal que hi assistescan sos individus, tu en especial» (*Epistolari* de Verdaguer IV, carta 441, p. 229). Vol dir, doncs, que Verdaguer sap que Collell és un dels «individus» de la camarilla de Güell i Bacigalupi, un dels homes que perpetraran la divisió del Centre Català, per a originar la Lliga de Catalunya en 1887.

80. Ací contraposa unes *autonomies impossibles* a aquella «certa autonomia» clarament definida dintre de l'Estat Espanyol per preservar-lo de l'anèmia de l'uniformisme: cf. *supra*, n. 75. Això no obstant, el qualificatiu d'«impossibles» fa referència a la viabilitat pràctica. Aquesta va marcant més i més deixar a part, de cara al diàleg amb Espanya, el qualificatiu de «nació» o de «nacionalitat», amb què s'havia iniciat Collell en 1872 i 1878, respectivament (cf. *Collell, Campanyes* 12-20) per donar pas al qualificatiu «regional». Em sembla important d'adonar-se'n, per tal de no deixar-se enganyar per les paraules i creure que el «nacionalisme» ve, cronològicament, després del «regionalisme». Ans al contrari, la dècada dels setanta és «nacionalista» i, després, cap a la meitat dels anys vuitanta, l'estratègia per al diàleg realista amb Espanya torna a imposar els mots més benignes de «provincialisme» i de «regionalisme». El llenguatge del cor seria el nacionalisme, cara a Catalunya; el llenguatge viable de cara a Espanya seria el «regionalisme».

tura, sinó també per a tractar tota mena de qüestions jurídiques i econòmiques⁸¹. I acaba afirmant que cal evitar que les coses catalanistes quedin en abandaments momentanis —«focs-follets»—, que no aporten res concret, i demana «una tendència pràctica, una marxa ordenada cap a un terme fixat» «per curar del mal d'esterilitat el catalanisme»⁸².

La Comissió⁸³ fou rebuda, el dia 10 de març, a Madrid, pel rei i la reina. En nom d'aquella, abans de lliurar la memòria al rei, el president, Maspons i Labrós, pronuncià un discurs al qual Alfons XII respongué en termes de comprensió en un altre discurs, que fou recollit per Collell i signat per tots els comissionats en allò que, segons Joan Anglada⁸⁴, en diríem la «nota oficiosa»; mentre que, en canvi, a Madrid es féu un gran buit als catalans per part dels polítics i els intel·lectuals, que provocà el poema *Lo Farell. Poesia escrita després de la visita feta al Rei, demanant-li protecció pels interessos de Catalunya*⁸⁵, un dels poemes més incisivament catalanistes de Verdaguer. La Memòria fou acollida al Parlament amb burles, que atenyeren el rei; i la votació del *modus vivendi* s'aprovà, amb els únics vots en contra dels 32 diputats catalans i del de Béjar. Collell comentava sarcàsticament el dia 21, amb el títol *Trenta tres*, que al·ludia al nombre dels diputats que votaren en contra: «nosaltres que, per un venturós instint de conservació, quan la pàtria

---

81. «... la més cordial enhorabona als qui tingueren el bon gust de fer entendre que van molt errats els qui pensen que el català serveix sols per los Jocs Florals, i que, en trobant-se tres o quatre reunits per tractar de fils i betes, per exemple, ja s'han de servir del castellà i posar-se al llavi la parlamentària frase de *pido la palabra*.»

82. «Tan com més se van concretant i aclarint perfectament els conceptes fonamentals del catalanisme en los quals estem enterament d'acord, tan se va fent menys pràctica l'acció dels catalanistes en el terreny de les justes reivindicacions i de les restauracions necessàries, i tant més se fa notar la falta de vigorosa cohesió i consegüent organització de forces, no direm catalanistes, sinó catalanes...» (*Ibid.*) Sembla que, finalment, una vegada desfets tots els equívocs, mots com «autonomisme» són clars; en canvi s'evitarà el mot «federalisme», que encara és confús. I ben aviat veurem que es parla de demanar, per a Espanya, un «Estat compost», una «confederació» o un «Estat dual».

83. Formada per cinc advocats (Marià Maspons i Labrós, Joan Permanyer, Valentí Almirall, J. Pella i Forgas i Joan Sorribas), quatre poetes (Jacint Verdaguer, Angel Guimerà, Frederic Soler i Jaume Collell), un fabricant de teixits (Benet Malvei), dos obrers (Manuel Vilà, de «la classe del Vapor», i Josep Pujol, treballador del camp); a Madrid, se'ls afegí Ramon Torelló. Maspons en fou el portaveu, que tingué el discurs. Sortí de Barcelona el dia 9 de març. Retornaren Verdaguer i quatre membres més, el dia 14, la resta el dia 15, excepte Collell, que es retardà dos dies més a Madrid.

84. Joan ANGLADA I VILARDEBÒ, *El canonge Jaume Collell* (aplec de textos de 1932-1935), Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs, 1983, pp. 96-97. La «nota oficiosa» fou publicada en «La Renaixença» el dia 19 de març. Sobre aquesta qüestió, vegeu el brevíssim i precís plantejament que en fa l'*Epistolari* de Verdaguer IV, en la n. 5 a la carta 439, p. 225.

85. El Farell, llegendari forçut gegant de Barcelona, apareix ja en els escrits juvenils de Verdaguer, *Escrips inèdits* I, pp. 109ss. El poema veié la llum en «La Il·lustració Catalana» el dia 13 de març, i fou reproduït en «La Veu» el 13 de juny, i després passà al volum *Pàtria* (1888), pp. 147-151; cf. RIQUER-COMAS/MOLAS, *Història de la Literatura Catalana*. vol. 7, pp. 265-270.

es va morint endogalada i atossigada per los partits, quan totes les iniciatives i totes les forces s'enerven i es moren per la funesta absorció centralitzadora, hem alçat noble i lleialment l'estendard de l'*autonomia regional*⁸⁶ i hem fet renéixer la nostra literatura i refem la nostra història, i sabem unir en hermos maridatge lo moviment industrial amb una gran florescència artística, indicatiu d'avantatjada cultura; nosaltres que portam a altres províncies l'impuls de la nostra activitat i el corrent fecund del nostre crèdit, nosaltres som cicaters i egoïstes, nosaltres no veiem més que l'horitzó estret de la *pàtria petita...*»⁸⁷ Realment, és per a desesperar-se, el fet de la incomprensió del centre que no sap ni avaluar l'esforç de presentar el problema de Catalunya en els termes d'autonomia regional, ni les seves aspiracions industrials. Més greu serà que, més tard, aquesta absurda incomprensió del centre contra les zones industrials vindrà etiquetada de liberalisme «post-industrial». Espanya es val del que sigui per a defensar l'Estat-nació centralitzat i el dret a no reconèixer les nacionalitats que l'integren.

Amb tot, el Memorial de Greuges havia significat una d'aquelles accions acceptades pels diferents grups, en què es podia treballar «de mancomú», encara que el resultat no aconseguís cap victòria, sinó la simple comprensió del rei. Però, per a Almirall, era l'experiència que podien anar junts en la defensa de Catalunya Verdaguer, Collell, Guimerà i Frederic Soler, industrials, juristes de tots colors, obrers industrials i treballadors del camp, i trobar un acolliment de la corona, amb l'animadversió de tots els partits.

Correspongué Almirall, sensible a l'actitud de Collell, en la *Contestació* al discurs de Núñez de Arce⁸⁸, comptant-lo entre els grans literats catalans, car, per a Almirall, en la jerarquització dels literats, sempre comptava la proximitat amb ell.

Al retorn a Barcelona, hom obsequià els comissionats a Madrid amb un dinar el dia 29 de març, diumenge de Rams, a l'hotel Martín. Eusebi Güell, que presidí el dinar, Valentí Almirall, ponent redactor de la Memòria amb Romaní i Puigdengoles, i Marià Maspons, cap de la comissió, hi pronuncia-

86. *Autonomia regional*, sembla que aquest és usat com el terme únic possible per a dialogar amb Espanya. La realitat de l'Estat espanyol obligava, si és que es volia mantenir el diàleg, al terme *regional*; altrament era esbatre's contra l'acusació de separatisme, ja que una cosa era clara: que l'Estat espanyol no estava disposat a admetre el plurinacionalisme d'Espanya. Aquest era el drama dels catalans, que durant segles ha afollat tants de conats d'entesa.

87. COLLELL, *Trenta tres: «LVdM»* VIII 12 (21 de març de 1885) 90; vegeu també ID, *Carteig històric*, nota a p. 186.

88. Argumenta que la literatura castellana «mira por el resquicio de la puerta, a Soler, el primero de los dramaturgos peninsulares; a Verdaguer, autor de dos poemas y de unos cuantos cantos místicos con los cuales sólo podríais comparar los de vuestro siglo de oro; a Guimerà, a Collell, y a otros que junto conmigo habían ido a presentar a Don Alfonso el Memorial de agravios...». V. ALMIRALL, *Contestación al discurso leído por D. Gaspar Núñez de Arce en el Ateneo de Madrid con motivo de la apertura de sus cátedras en el año corriente* [1886-1887], Barcelona 1887, p. 34.

ren sengles discursos. El que ens interessa realment és el d'Almirall⁸⁹. Hi manifestà que ell, republicà de sempre, s'havia trobat a Madrid només amb adversaris o partidaris molt dèbils, mentre que, en canvi, l'única veu que s'havia posat decididament al costat de la Comissió havia estat el rei. Afirmava endemés: «L'acte d'avui és una demostració innegable de la tolerància mútua que ens dispensem los que volem la regeneració de Catalunya.» I en treu la conclusió que això no pot acabar dispersant-se i que sigui *foc d'encenalls* (una altra versió dels *Focs-follets* de Collell), i que «no hem de formar un partit, perquè adquiriríem los defectes dels qui avui ens manen [...]; hem de formar una agrupació de totes les forces del país, en què hi càpiguen fins los qui desitgen les formes de govern més oposades». A partir d'aquest moment, Almirall coincidí amb Collell en l'avversió al parlamentarisme i als partits vuitcentistes, i en el fet de cercar un camí pre-polític o para-polític⁹⁰.

Em sembla que erren el tret aquells qui han volgut dividir el catalanisme en dos: un que anomenarien «històric» i un altre que seria el catalanisme «polític», i que, aquest darrer, trobaria l'origen en Valentí Almirall i en els Congressos Catalanistes. Si es volgués situar l'origen del catalanisme polític en el plantejament del terme polític d'«autonomia» per a Catalunya, aquest origen s'hauria de situar en 1868 i, dintre un sector reduït, el dels Federalistes Intransigents, durà fins a l'estiu del 1873, per a reconèixer que tot seguit tingué un eclipsi durant el període de la Restauració, per a reparèixer per més d'un cantó en la dècada dels vuitanta. Per la resta, ja des de la proposta del primer Congrés i del segon (però si algú trobés, en aquells, raons per a dubtar-ne —hem vist que en 1880-1881, també Collell en dubtava—), després de l'experiència del Memorial de Greuges el testimoni del seu discurs és taxatiu: Almirall deixa enrere una política de partit i proposa una política de *Gemeinschaft*. El fruit d'aquesta experiència cristal·litzarà en *Lo Catalanisme* de 1886, quan, reconeguda l'accidentalitat del republicanisme i superat el fe-

---

89. Es publicà en «La Renaixença» el dia 31 i en «LVdM» VIII 15 (11 d'abril de 1885) 115-116, que publicà els altres dos discursos els dies 4 i 18.

90. Sobre la difusió del Memorial, es conserven dues cartes d'Almirall a Collell, publicades en ocasió del cinquantenari de l'efemèride per J. A. (Joan Anglada i Vilardebò), en *De l'arxiu del canonge Collell* dins la «Gazeta de Vich» XXXIII 4684 (16-VII-1936): cartes núms. 4648 (de 19 de març de 1885) i 4684 (de 8 d'abril de de 1885). En la primera, li diu: «Avui ha sortit la declaració en tots els diaris, i fins ara, que són les 3 de la tarda, no sé que hi hagi novetat.» En la segona, li diu: «Molt apreciat amic: Rebuda a son temps la vostra del dia 1. Gràcies per l'enhorabona que conté i que vos estimo. —En el dinar* no vàrem fer més que sortir del pas, especialment jo. Per sort va sortir la cosa regularment, a pesar de que jo temia que no anés prou bé, per les moltes dificultats que la situació de llavors suposava.— Crec com també Vós, que si el moviment pren peu, no serà difícil una intel·ligència entre tots els elements que anem de bona fe i ens proposem alguna cosa positiva. El que em fa por, és que tot no passi d'una foguerada o d'una moda i no acabi després en punta. Veurem: la qüestió és fer-hi tot que es pugui.» Per la resta, ambdues cartes són de tràmit. L'asterisc (*) es refereix al dinar que els proteccionistes oferiren als membres de la Comissió del Memorial de Greuges.

deralisme per un clar confederalisme, admetrà que «pot Espanya convertir-se en una Confederació o Estat compost o pot Catalunya aspirar a recobrar sa personalitat dins d'un dualisme per l'estil dels d'Àustria-Hongria, ja baix forma republicana, ja baix la monarquia»; però que això no pot ser obra «d'un sol partit, per poderós que se'l suposi», sinó que ha de ser obra «d'una explosió dels sentiments de tot el poble, un moviment general d'opinió». Allò que cal és dinamitzar tot el país, fins que se susciti aquesta explosió⁹¹. S'hauria, doncs, de parlar d'un catalanisme «organitzatiu» o «pre-polític». Però, llavors, ¿no seria això mateix allò que Collell, en el seu camp catalanista, estava fent i que Verdaguier i Callís continuaria amb tanta empenta?

Algú ha dit que Almirall està més a prop de Balmes que no Torras i Ba-

---

91. Això s'esdevindrà, després, en una línia que va des del moviment d'on sorgí la Unió Catalanista de 1891, impulsada per Verdaguier i Callís i que tingué novament «La Veu del Montserrat» com a principal portaveu (cf. J. TERMES i A. COLOMINES, en l'obra citada *Les Bases de Manresa* 73) i amb el Moviment de Solidaritat Catalana de 1906. I a aquesta línia s'arriba a partir de la ruptura amb el Centre Català, del Centre Escolar Catalanista i la seva refundació, presidida per Verdaguier i Callís, el 3 de desembre de 1887, incorporat, aquesta vegada, a la Lliga de Catalunya, escissió del Centre Català en 1887, que serà tinguda tot seguit per Collell com la representant autèntica de les forces catalanes (cf. RAMISA, *Els orígens* 101) i que en 1888, després d'esfondrar-se Almirall amb la seva oposició a l'Exposició Universal de Barcelona, presentarà a la reina d'Espanya, i reina dels Jocs Florals d'aquell any, el *Missatge*, en què es demanava veritable autonomia en una sobirania compartida amb l'Estat espanyol; cf. J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial, 1974, p. 166. Encara anys més tard, en canvi, Collell retrà un homenatge retrospectiu a Almirall en 1896, en ocasió del seu discurs de president de l'Ateneu de Barcelona: «Aquest discurs és la ressurrecció d'un home que ara fa deu anys era el primer entre els regionalistes militants, lo «leader» dels regionalistes barcelonins.» J. COLLELL, *Lo discurs d'Almirall: «LVdM» XX 4-5* (1897). Josep Pla, que cal considerar un periodista informat i testimoni ben assabentat per haver estat corresponsal de «La Veu de Catalunya» en 1918, en el magnífic paper que dedicà a *El senyor Prat de la Riba (1879-1917)*, (JOSEP PLA, *Homenots*, primera sèrie, vol. 11 de l'*Obra Completa*, Barcelona, Edicions Destino, 2^a 1980, pp. 9-59) dóna el nexa dels fets entre la ruptura del Centre Català i esdeveniments posteriors, amb molt més coneixement de causa que molts historiadors posteriors, que no prenen en consideració moltes dades que sí aporta Pla, sobretot aquell traspàs a Barcelona de «La Veu del Montserrat», que fou «La Veu de Catalunya», fundada en 1891 per Collell, Verdaguier i Callís i Cabot i Rovira, que esdevingué diari i fou l'òrgan de la Lliga Regionalista (dada, la d'aquesta gestació del diari de la Lliga Regionalista, que és prou important i que, com adverteix J. M. FRADERA, en *El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)*, dins RAMISA, *Els Orígens* 52, n. 86, no ha estat presa en consideració ni per Borja DE RIQUER, en *La Lliga Regionalista, la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona, Edicions 62, 1977, ni per Isidre MOLAS, en *Lliga Catalana, un estudi d'estasiologia*, Barcelona Edicions 62, 1972. Tampoc no és consignada en el recent *Diccionari d'Història de Catalunya*, d'Edicions 62, Barcelona 1992, p. 1109, a l'entrada «Veu de Catalunya». És massa imprecís definir Verdaguier i Callís com un home del Centre Català. Per quina raó s'hauria d'entroncar més clarament, tot aquest procés, amb el Centre Català que amb el grup de «La Veu del Montserrat»? O cal recordar que el Centre Català era un punt d'aglutinació de diferents grups, que seguien mantenint la seva personalitat?

ges⁹². En efecte, Balmes admetia i acceptava la política i fins «la intervenció del clergat en la lluita política sobre la base d'una distinció prèvia i taxativa: una cosa era la política partidista (mercenària sovint), i una altra ben diferent, la defensa dels alts interessos de l'Església i de la societat, que en el fons s'identificaven»⁹³. Certament que aquest Almirall que desconfia de la capacitat d'un partit polític per a salvar Catalunya, i confia en un moviment de *Gemeinschaft*, en una explosió de tot el poble, està prop de Balmes, que no volia que la causa de Catalunya es barregés amb cap partidisme. Han coincidit amb Collell? ¿Ha heretat Almirall de Collell, que li havia dit i repetit tantes vegades aquest pensament balmesià? ¿Era un joc de malentesos, que Collell li ho digués i repetís, per què no s'adonava que Almirall pensava el mateix, des de 1880? El cert és que Almirall i Collell hi coincidiren en la dena dels vuitanta, i que el punt de trobada era balmesià.

¿Havia estat també un joc de malentesos que Collell rebutgés en 1881 una «autonomia mal entesa» i deixés el mot «autonomistes» per als federals, per tal d'evitar tot allò que pogués tornar a desvirtuar-lo i reintroduir-lo en el garbuix federal, on havia periclitat el seu «sentit primigeni», com reconeixerà el mateix Almirall? Segurament és pura coincidència que també Almirall s'hagués resistit a emprar el nom de «federal», perquè a Espanya aquest nom no significava que s'acceptés com a integrant d'Espanya el particularisme català. ¿Com articulava, de fet, Collell ja en 1878, a partir del llenguatge d'Antoni de Bofarull, el seu pensament que Espanya no és una «nació», sinó un «conjunt de nacionalitats»? ¿Es quedava només en la part de regeneració, per a plantejar més tard l'articulació, o es guardava en el pit un plantejament autonomista, en un moment que creia el mot massa distorsionat i confusionari?

¿Haurem de concloure que la desorientació que generà el federalisme havia obligat Collell a no emprar un vocabulari específic, però massa distorsionat, i havia obligat Almirall en 1886 a reprendre exactament un plantejament que ja era clar en 1868? El cert és que no és pas estrany que tots dos es retrobesin en aquesta coincidència en 1886. L'algarada federal havia obligat a perdre divuit anys, però, és natural que calgués precisar molt realísticament el camí per a avançar novament.

També han coincidit en la relativització del republicanisme i en el judici d'ineficàcia dels partits i del parlamentarisme espanyol, per a resoldre aquesta qüestió. També han hagut de coincidir tots dos —que tots dos oscil·len per a descriure Catalunya entre els mots «nació», «nacionalitat», «provincialis-

92. Josep M. CALSAMIGLIA, *Assaigs i conferències*, Barcelona, Ariel, 1986, p. 121: «S'ha arribat a afirmar, probablement amb encert, que Balmes és l'anella d'una cadena que continua amb Almirall i, implícitament, amb Pi i Margall i no pas amb Torras i Bages, com algú podria suposar.» Cf. també J. M. CASASÚS, en l'obra citada *El periodisme a Catalunya* 110-113 i *passim*.

93. FRADERA, *El vigatanisme* 25-27.

me» i «regió»—, en haver-se d'inclinar pel de «regió» a l'hora de plantejar de cara a Espanya un mot que permeti el diàleg, renunciant al mot del cor de «nació», obrint així camí cap a la Lliga Regionalista de 1901, que no deixa de ser una rebaixa verbal respecte a la Lliga de Catalunya de 1887. Crec que aquestes oscil·lacions mereixen molt de respecte, perquè són el preu d'un intent d'eficàcia, i no serveixen per a etiquetar, amb desmesura, uns homes, per a desqualificar-los i negar-los la qualitat de nacionalistes. O el possibilisme o l'abstenció total. En el llarg procés de l'autoafirmació catalana, han hagut d'aprendre com és de terriblement unitària i centralista la mentalitat castellana, prepotent a més a més per la ideologia de l'Estat-nació, que no la doblegarà un partit.

Així mateix mereixerà respecte, molt de respecte, Almirall, una vegada perpetrada la seva davallada en ocasió de la seva oposició a l'Exposició Universal de Barcelona de 1888⁹⁴. Si es tractés d'incomprensió d'Almirall pels interessos de la burgesia, aquesta encara es faria més incomprensible, si s'admet amb Isidre Molas que, en l'evolució posterior al fracàs de 1873, Almirall «intentà d'oferir una nova orientació, en especial a partir de 1880, que donés noves perspectives al moviment progressista i modernista de regeneració política i social i que fos capaç d'incorporar la burgesia a la direcció d'un projecte de futur»⁹⁵. ¿Com s'explica que, en ocasió de l'Exposició Universal, s'enfrontés amb la burgesia que havia guanyat al Memorial de Greuges, fins al punt que Eusebi Güell havia assumit la presidència de la secció econòmica del Memorial de Greuges i havia presidit el dinar ofert als comissionats? Em temo que la resposta seria molt llarga, però que no hi seria aliena la raó que Almirall s'adonava del pas cap a l'hegemonia del Catalanisme Conservador, que sense proposar-s'ho⁹⁶ havia fet esclatar el Centre Català, i de la pèrdua de pes del catalanisme progressista i popular que ell mateix havia pogut aglutinar al primer Congrés catalanista de 1880. Segurament fou víctima, també ell, de la doble dialèctica d'una revolució burgesa i d'una revolució social, que es presentaven simultànies a Catalunya, i que ell hauria pretès de lligar, però que veia escapar-se un sector popular que, si bé reconeixia que amb els seus afanys socials havia fet fracassar el sentit primigeni de l'autono-

94. Cf. el meu estudi *Collell, Campanyes* 149-152, esp. n. 448.

95. MOLAS, *Almirall* 107.

96. Almenys és clar que Collell no hi tingué part de cap manera, com ell mateix havia declarat, cf. RAMISA, *Els orígens* 100 i n. 40: ni en l'apartament del Centre Escolar Catalanista, fruit d'uns mots del discurs presidencial d'Almirall que ofengueren els joves (cf. *infra*, n. 104), ni en l'esberlament del Centre Català, sinó que reproduí objectivament els documents d'uns i altres. Una vegada perpetrats els fets, però, «La Veu» donarà suport al seu grup i «publicarà una crònica de Narcís Verdaguer i Callís sobre la fundació de la Lliga de Catalunya, que des de llavors serà per "La Veu" la legítima representant del catalanisme». Caldrà aclarir millor aquest punt en ulteriors estudis sobre la represa conservadora a partir de 1883. Segurament que no tots els conservadors es-tigueren disposats a tenir envers Almirall la comprensió de Collell.

misme, faria falta a Catalunya i que podria ésser aprofitat contra Catalunya per qualsevol lerroixisme.

7. *Un epileg a finals de 1886*

En 1886, Collell continuà elogiant Almirall. El dia 15 de maig, en ocasió del discurs de president d'aquest als Jocs Florals, recorda la seva trajectòria; pren com un *hiatus de conversió*, el que va de la provinença del camp republicà federalista al fet de ficar-se de ple en l'estadi del catalanisme. Això li facilita l'acceptació progressiva de tots els estadis posteriors, fins al Memorial de Greuges, que ja han fet conjuntament: «Procedent del camp republicà federalista, se ficà de ple en lo estadi del catalanisme, aportant-hi un temperament d'agitador.» Reconeix que se li havia posat en contra quan veié que en el «Diari Català» s'hi predicava el federalisme. Més tard vingué el Congrés i altres provatures que revelaven un caràcter tenaç i perseverant, i últimament ha dat forma i organització al Centre Català, a qui es deu principalment (no exclusivament) la presentació al rei del Memorial de Greuges, «protesta la més franca i la més noble que sens dubte s'ha fet contra la política centralitzadora»⁹⁷.

El dia 16 d'octubre, Collell feia un pas més. Per anar a buscar el recolzament de Duran i Bas, el prestigi de tants anys davant la burgesia, a favor del moviment catalanista, encetava una sèrie de set articles numerats, titulada *És hora encara? Consulta endreçada al senyor Manuel Duran i Bas*⁹⁸, on, agafant Duran i Bas pel mot que havia pronunciat en el discurs de president dels Jocs Florals de 1884, quan havia acceptat «la nova grandesa, en l'esdevenidor, de la Pàtria Catalana», li pregunta, públicament, ara quin futur té allò «... que uns anomenen particularisme i altres regionalisme». Es tracta d'organitzar-se per a aconseguir-ho. I això és el catalanisme⁹⁹. Confessa que Manuel Milà i Fontanals no li hauria agafat la pregunta. Però el fet és que està engegat un moviment regionalista, que desitja i treballa. Segons Collell, es tracta d'una *restauració*, que comporta dues parts: una de regeneració i

97. J. COLLELL, *Notes calentes*: «LVdM» IXX 20 (15 de maig de 1886) 153-154.

98. «LVdM» IX 42, 44, 46, 47, 49, 50 i 52 (16 i 30 d'octubre; 13 i 20 de novembre; 4, 11 i 25 de desembre de 1886) 329-330, 345-346, 361-362, 369-370, 385-386, 393-394 i 410-411. Vicens Vives ha recordat que Mañé i Flaquer, quan semblava que la mateixa ideologia regionalista pareixia enterrada amb l'ensulsiada del federalisme, havia publicat dues sèries d'articles que havien d'esperonar-ne la represa: la primera són les *Cartas provinciales*, en 1876, adreçades a Cánovas del Castillo; la segona, amb el revelador títol de *El Catalanismo*, en 1878, eren articles adreçats a Jaume Collell, cf. VICENS VIVES, *Industrials i polítics* 291. Sembla que és a aquella tradició periodística que ara s'acull el canonge periodista.

99. «LVdM» IX 42 (1886) 329-330.

una altra que sol qualificar-se de reivindicativa; la primera de cara endins, la segona de cara enfora; la segona, sense la primera, seria un plet perdut amb costos. La primera és «un renovellat, sa i vigorós amor de pàtria»; la segona és «aixecar l'esperit regional, que val tant com dir rehabilitar un poble, tornant-lo a posar sota ses condicions naturals de desenrotllament en l'esfera més dilatada de l'activitat humana»¹⁰⁰. No cal anar contra l'Estat, sinó contra la mentalitat centralitzadora i burocràtica de l'Estat-nació: aquesta és la *delenda Cartago*¹⁰¹. Collell no és dels qui creuen que tota la culpa és dels castellans. Ara que el catalanisme va a entrar en un període de propaganda molt activa i de seriosa organització –notem que Collell és plenament conscient d'una esperança d'eficàcia–, creu que no s'ha de rebutjar el concurs de ningú que vagi de bona fe, però cal marcar molt bé els punts de pertença i els termes d'arribada, fer un judici de mitjans realment democràtic i, entre aquests mitjans, compten la neutralitat política, unes afirmacions ben positives no pas només negacions, i formular un programa que reculli les necessitats de Catalunya i llur legitimitat, i posa com a exemple el *bill* de Gladstone a Irlanda. Ser conscients que, mentre Catalunya ha fet la seva part de regeneració interna literària, folklòrica, excursionista i arqueològica, Madrid, o feia la conspiració del silenci, o feia algun rar elogi, però quan ha començat el Memorial de Greuges, o *Lo Catalanisme* d'Almirall, o l'«Espanya regional» de Romaní i Puigdenoles, i s'ha alçat la lluita, no sols per a Catalunya, sinó per a altres regions que poden al·legar aspiracions consemblants¹⁰², s'ha alçat l'esvalot de les oques del Capitoli, entre les quals el discurs de Núñez de Arce; mentre que, si a Madrid hi hagués estadistes, faria temps que estarien estudiant el regionalisme i els seus orígens¹⁰³.

Entretant, el més jove del grup de «La Veu», Narcís Verdaguer i Callís, que havia entrat en contacte amb el Centre Català d'Almirall en la reunió de Llotja per al Memorial de Greuges l'11 de febrer de 1885, el dia 21 d'octubre de 1886 amb un grup d'estudiants fundaven el Centre Escolar Catalanista, com a filial del Centre Català. El dia 28 en foren aprovats els Estatuts. Estaria dividit en seccions de Medicina, Dret, Filosofia i Lletres, Ciències, Farmàcia i carreres especials¹⁰⁴.

100. «LVdM» IX 44 (1886) 345-346.

101. «LVdM» IX 46 (1886) 361-362.

102. Collell recollia en «La Veu» les aspiracions del poble basc; vegeu, per exemple, els seus articles *Lo fonamental*: «LVdM» VIII 21 (1885) 161-162; 39 305-306 i 41 321-322. La supressió dels furs al País Basc datava de 1876, i, en aquella ocasió, ja Mañé i Flaquer s'hi havia oposat en l'article *La paz y los fueros* i en *El oasis o el país de los fueros*, on narra el viatge que hi féu després de proclamada la nova constitució canovista i de ser abolits els furs.

103. *Es hora encara?*: «LVdM» IX 47 (1886) 369-370.

104. Sabem que l'any següent, però, els estudiants se sentiren ofesos per Almirall i trencaren amb el Centre Català, i el 3 de desembre de 1887 tingué una refundació, sota la presidència de Verdaguer i Callís, aquesta vegada en el local de la Lliga de Catalunya formada també aquell any per escissió del Centre Català, com es pot llegir en el discurs del secretari, Ernest Moliné, en el text que s'imprimí dos anys més tard, *Acta de la sessió inaugural celebrada lo dia 3 de desembre de*

Collell, prosseguint el fil de la seva Consulta a Duran i Bas, el dia 4 de desembre, publicava l'article cinquè¹⁰⁵ d'*És hora encara?*, on feia una reivindicació d'Almirall adreçada a la dreta: «Me xiulen molt les orelles de les frases receloses i temorencs esparveraments de molts que critiquen i s'espanten, per exemple, dels passos endavant d'Almirall en son ferm estudi de les qüestions involucrades en lo Regionalisme. Prescindint ara del criteri amb què es regeix aquest nostre company, dec dir francament que és digne de lloança perquè *fa allò que deu i no amaga ses doctrines*. ¿No li sembla que hi ha més virilitat en una plana d'Almirall que en aqueixos politicastes catalans que esperen el *mot d'ordre* de Madrid, per anar mantenint les il·lusions dels babaus i fer tirar com se puga l'esdernegat mecanisme del sistema?» Collell, per tant, vol –i com!– una alternativa al sistema. Assenyala particularment aquells que aplaudeixen rabiosament la poesia floralesca, però, «quan senten parlar clar i català, sense flors ni violes, de recobrar la nostra personalitat, de *reivindicar una justa autonomia, absolutament necessària pel desenrotllo natural i harmònic de les forces del país*¹⁰⁶, per la salvació fins d'aqueixa *idolatrada* pàtria comuna, arrufen desseguida el nas i remenen el cap, si no li claven a vostè entre cap i coll una fulminant protesta acompanyada de l'obligatòria acusació de bogeria separatista». I resulta que els qui s'esparveren i tenen per criminal parlar d'autonomia són gent que admeten els drets inalienables i imprescriptibles de l'home: és curiós de constatar com Collell remarca la contradicció d'una acceptació dels Drets de l'Home individuals i una no acceptació dels Drets col·lectius. «És necessari esvanir aquest equívoc tan còmic de pensar-se que autonomia vulla dir *selfgovernment* (total), independència o separatisme.» Hi ha una tasca a fer d'esvanir recels i calmar impaciències¹⁰⁷. Torna a sortir el possibilisme de Collell.

1887. Una tarda d'aquest desembre de 1887, Enric Prat de la Riba es presentà amb tres companys més al número 6 del carrer de Fontanella, a sol·licitar l'ingrés al Centre, i ja en la primera sessió, el dia 5 de gener de 1888, participà en un debat sobre «Sistemes de propaganda catalanista» amb Verdaguier i Callís i amb Folguera i Duran, i ací naixia l'amistat de Verdaguier i Callís amb Prat de la Riba. Verdaguier i Callís tenia vint-i-cinc anys; Prat en tenia disset, cf. R. OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*. Biografies Aedos, Barcelona 1964, pp. 63 i 65. Aquest grup de jovent serien els qui formarien l'Unió Catalanista i portarien a acompliment allò que somniaven Collell i Almirall, quan aquest darrer s'esfondraria en 1887-1888. Més jove era Francesc Cambó, que tenia quinze anys complerts quan anava a llegir la premsa al Círculo Liberal Conservador, on s'assabentà en 1892, de la Unió Catalanista i llegí les Bases de Manresa, cf. F. CAMBÓ, *Memòries 1876-1936*, Barcelona, Edit. Alpha, 1981, p. 28.

105. «LVdM» IX 49 (1886) 385-386.

106. Fins ací els subratllats són meus, per significar les expressions recollides ja per M. Ramisa i per C. Martí. Els subratllats següents són de l'original.

107. En els dos darrers articles, VI i VII, «LVdM» IX 50 i 52 (1886) 393-394 i 409-410, Collell es dedica respectivament a preguntar a Duran si la causa del catalanisme, en el seu conjunt, és racional i molt legítima i si el moment és just i oportú, i a afirmar que el regionalisme és una intuïció balmesiana. No oblidem que Balma fou el primer a proposar un «provincialismo juicioso» per a Catalunya.

En aquest moment precís, al cap de dos dies de publicat l'article cinquè de la Consulta a Duran i Bas, que contenia la reivindicació d'Almirall de cara als conservadors, el dia 6 de desembre Torras i Bages, que per amistat amb el director de «La Veu del Montserrat» seguia el periòdic des de la seva fundació i el comentaven amb els companys de la «Penya dels minyons», escrivia una carta a Collell¹⁰⁸, que s'ha fet famosa:

«Estimat amic: Recordo que l'última vegada que ens veïrem a casa d'en Cortès, parlant de catalanisme, et deia la conveniència, a mon entendre, de fer més que el que avui en diem propaganda, ço és, propagació viva, moure els esperits, *seminació*, és a dir, l'operació lliure de tirar els gèrmens saludables en temps i llocs a propòsit, perquè, *in tempore suo*, donin el seu fruit saludable.»

En aquest fragment es planteja el tema de la *seminació*, que segons alguns seria una gran aportació de Torras i Bages al vigatanisme a finals de 1886; però resulta que Collell proposava el tema de *seminació* en 1878, i ara Torras proposa aquest tema, volent que Collell torni enrere i perdi vuit anys de feina feta¹⁰⁹

Continúa la carta esmentada:

«I aqueix record, a manera d'exordi, és perquè després de l'esmentada conversa he vist l'*Almanach de la Campana de Gràcia*, que m'ha deixat aplanat. No perquè jo deixés de figurar-me que era una publicació no solament obscena, sinó impia, i fins sectària, que porta el segell de la *Bestia* en la mateixa coberta. Mes l'estranyesa dolorosa ha estat veure els qui no es desdenyaven de col·laborar en opuscle tan endiablant i anticristià essencialment, que no té el to de l'esperit vacil·lant, ni tan sols despul·lat de la fe, sinó l'accent de l'odi vers el cristianisme. Allí hi ha l'Almirall, l'Ubach i Vinyeta, entre altres que no em recordo, i, en veure tal cosa, un diu: *non*

108. J. COLLELL, *Dulcis amicitia. Correspondència del Doctor Torras i Bages a Mossèn Jaume Collell, qui publica eix epistolari amb prefaci i notes aclaratòries*, edició de la «Gazeta de Vich», Vic 1926, carta CXIII (Barcelona, 6 de desembre de 1886), pp. 192-193.

109. La idea de la *seminació* seria «la primera precisió important del pensament de Torras i Bages, tant sobre l'evolució del regionalisme com en la fixació normativa de la seva personal intervenció» (BONET I BALTA, en *L'Església catalana* 714-715; cf. *ibid.*, 702-704). D'ací RAMISA, *Els orígens* 98-99, reprèn el tema de la *seminació* proposada per Torras i Bages al director de «La Veu», encara que s'adona que per a Collell «sens dubte aquests consells eren massa moderats perquè poguessin ser atesos pel fogós temperament del director de «La Veu», que considerava la propaganda catalanista com un afer fonamental»; també reprèn el tema MARTÍ, *Torras i Bages* 161-162 i 171-176, que no pren en consideració la salvetat de Ramisa, i no es fixa en quina actitud prengué Collell davant aquesta proposta. Em sembla que vaig deixar prou clar en *Collell, Campanyes* 19 i n. 32, i 66-67 que l'estil de *seminació*, el proposava Collell a inicis de 1878 i que, en canvi, Torras i Bages l'esgrimia en 1886, contra els entusiasmes de Collell, que sí presentava alternativa al sistema de la Restauració, amb una refundació de l'Estat espanyol que donés autonomia a les «regions» o «nacionalitats» històriques, i que, en aquest punt, estava absolutament d'acord amb Almirall en 1886.

*sunt de genere illorum per quos salus facta est in Israel*¹¹⁰. No poden ser aquesta gent els restauradors de Catalunya.»

Aquest atac desmesurat a l'Almanac¹¹¹ no podia justificar als ulls de Collell el judici radicalment desqualificador contra Almirall per motius ètico-religiosos. Era un atac en tota regla contra la col·laboració que Collell estava portant a terme. Això és més clar en la continuació de la carta:

«Per això, en llegir ta última carta al Duran¹¹², bastant entusiasta i de to un xic pujat, a un se li acut preguntar: ¿Està la nostra gent bona en disposició de contrarestar, en punt a catalanisme, aquells altres més vitandos que els mateixos socialistes? I, de consegüent, ¿convé seguir la gresca que ells mouen, o bé val més anar per altre camí, que si no va tan de dret, en canvi és més segur? L'evolucionisme, que en certa manera és admissible, crec deu ésser el procediment. I evolucionisme vol dir no precipitar les coses, sinó que naturalment la fruita per ella mateixa maduri sense empènyer-la.»

Totes aquestes qüestions, Collell –ho hem vist– se les havia plantejades i havia resolt de col·laborar en unes condicions clares i mesurades. J. M. Fradera¹¹³ ha vist en aquesta carta una contradicció que Collell hagué d'endurar del seu amic, contra el seu tipus balmesià de fer política. La incomprensió de Torras li havia de doldre profundament. No és pas estrany que, davant el tremendisme de l'amic, li contestés que, a Almirall, ell mateix el refutés,

---

110. Traducció literal, que reprenç de C. Martí: «No és d'aquesta mena de gent d'on ha vingut la salvació a Israel.»

111. MARTÍ, *Torras i Bages* 162, analitza l'exemplar d'aquest almanac, i no hi troba cap raó de pes per a tal atac. D'altra banda, Collell era el primer que s'havia queixat d'aquest tipus de premsa, que resultava perjudicial per a configurar un poble digne de la Renaixença, cf. COLLELL, *Espurnes* II: «LVdM» IV 10 (12 de març de 1881) 74-75: «...D'un poble que així se l'adreça, que setmanalment i diàriament se'l satura d'utopies polítiques i d'impies bufonades, d'un poble que se li volen atrofiar les creences religioses i se li atrofia el discerniment pràctic, fent-li somniar ideals impossibles, ¿pensen fer-ne un poble apte per a l'autonomia? Lo que farien, seria un poble embrutit que, després de gastar ses forces en febrils convulsions, seria sols bo per ajaure's baix la fèrula del despotisme.» Però segur que ara, després que Almirall s'ha separat del federalisme, Collell no repetiria l'altra part de l'atac al qual Torras encara sembla atènyer-se: «Són demòcrates federals, i com a tals, estretament solidaris d'aqueixa lliga universal del radicalisme, que treballa diabòlicament en tots los termes del món civilitzat per esborrar i fer *tabula rasa* de les tradicions dels pobles i fer com una refosa general de la societat per donar-li l'encuny de la Revolució cosmopolita» (*Espurnes* II 74-75) ni l'altra part del fragment, reportada *supra*, n. 29.

112. Es refereix, evidentment, a l'article cinquè de la sèrie *És hora encara? Consulta endreçada al Sr. Manuel Duran i Bas*, V, que aparegué el dia 4 de desembre, i que he reportat més amunt.

113. En l'estudi preliminar citat dins RAMISA, *Els orígens* 27. En aquesta carta es poden apreciar les dues línies: la balmesiana de Collell; el regionalisme tradicionalista de Torras i Bages, com el defineix molt bé Martí, «un antitipus ètico-històric del sistema de la Restauració». Collell i Torras i Bages representen dos mons molt diferents, i l'un no pot ser explicat per l'altre.

doncs, públicament¹¹⁴. D'altra banda, Torras encara no havia fet cap pas decisiu en el regionalisme¹¹⁵. Collell, doncs, conciliador com sempre, no donà més importància a aquest epíleg, i prosseguí el seu camí de fidelitat a la col·laboració amb el Centre Català i, a la desfeta d'aquest en 1887 i una vegada perpetrada l'escissió, prosseguí donant representativitat de les forces de Catalunya a la Lliga de Catalunya¹¹⁶ de 1887, que en 1888 presentaria a la reina d'Espanya i reina dels Jocs Florals de l'any de l'Exposició Universal de Barcelona, en els quals Collell tingué un protagonisme prou destacat¹¹⁷, el *Mis-satge*, en el qual es demanava l'autonomia de Catalunya i que figurarà com el punt de partença de tot el catalanisme autonomista posterior¹¹⁸.

Ara que sabem que Collell, en el buit polític dels catalanistes d'ordre de Barcelona, i d'alguna manera seguint la tònica quasi corporativa d'aquests, prengué l'estendard del catalanisme, com a eclesiàstic periodista, en accions eclesiàstiques patriòtico-religioses des de 1878, crec que podem collir millor l'abast de la seva col·laboració amb «el *leader* dels regionalistes barcelonins», en adonar-se que Almirall no constituïa una emboscada federal i que, en esfondrar-se aquest en 1887-1888, seguí impulsant la línia que els era comuna, amb Verdaguer i Callís.

Potser és hora d'adonar-se del paper central que ocupà Collell en un dels moments, durant la Restauració, del pas cap a l'hegemonia del Catalanisme Catòlic de Centre¹¹⁹.

Josep JUNYENT I RAFART

114. Ho sabem per la manera com se n'excusa Torras i Bages, en un altra carta a Collell: «xò fóra voler presentar-me com l'antagonista d'Almirall, i sols sóc lo sembrador que escampa la bona llavor»: J. COLLELL, *Dulcis Amittitia*, carta CXVIII (de 27 de juliol de 1887), pp. 197-198. No obstant això, sabem que incia uns esborranys de resposta a Almirall, que restaren inèdits (cf. BONET I BALTA, *L'Església Catalana* 704).

115. «El dia 6 de desembre de 1886 –fixem-nos en la data: encara Torras no havia fet cap pas decisiu en el camp regionalista–...» (BONET I BALTA, *L'Església Catalana* 702). Més tard, però, BONET-MARTÍ, *L'integrisme*, han pretès d'anticipar a 1884 la participació de Torras i Bages en el catalanisme, en base a un parell de frases medievalitzants, que aquest havia estampat en el seu comentari sobre la *Humanum genus* (cf. *ibid.*, pp. 288-290), i han pretès, a tort, segons la meva visió, centrar en Torras i Bages el darrer capítol *El catalanisme catòlic, alternativa a l'integrisme*.

116. Cf. *supra*, n. 91; vegeu també la sèrie *La campanya regionalista*, que «La Veü» publicà en 1887. També aquest any, el líder de la burgesia, Mañé i Flaquer, publicaria *Lo Regionalisme*, que fou la seva aportació a la campanya regionalista, en la qual RAMISA, *Els orígens* 100, veu, juntament amb els articles d'aquest any de Torras i Bages en «La Veü», l'ofensiva del catalanisme conservador contra Almirall.

117. Cf. Collell, *Campanyes* 149-152, esp. n. 448.

118. Cf. GONZÁLEZ CASANOVA, en l'obra citada *Federalisme* 166; vegeu també el discurs de Riera i Bertran en la primera sessió de les Bases de Manresa: cf. *Bases per a la Constitució de la Regional Catalana, de Manresa*, reedició facsimil de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1992, p. 33.

119. VICENS VIVES, *Industrials i polítics* 289, havia desestimat, amb tot i reconèixer-la molt més ben travada que la de Rovira i Virgili, la reconstrucció de Jesús Pabón, en *Cambó* I 24, espe-

Summary

Canon Jaume Collell, as a journalist for the ecclesiastical press, took since 1878, by means of patriotic-political actions, the banner of Catalanism (political party and doctrine favoring Catalonian autonomy), in a time where right wing Catalanists of Barcelona had abandoned the field. To a certain degree, he continued their corporative attitudes. The A., after a detailed investigation of the relationships between Jaume Collell and Valentí Almirall, the inspirator of the Catalanist movement, underlines the importance and exemplarity of their contacts, their ideological and tactical divergencies so as their agreement in fundamentals and, first of all, the mutual acknowledgment of their different personalities and the positive will to cooperate for the well of Catalonia. The contacts began in 1882-1883 and their collaboration, started in 1885, stretched itself until 1887, the year in which the Catalan Center splitted out. They are certainly not the one in tow of the other, especially regarding the concept of *autonomy*, but the evolution of the political situation brought the leaders of the two conservative groups—the catholic and the laic Catalanists—to the insight that cooperation was necessary in spite of some opposed views. As Almirall's movement collapsed in 1887-1888, Collell continued to favor the line he had in common with N. Verdaguier and Callís. The A. concludes that it is now in time to recognise the central role played by Collell during the Restauration, a moment in which the moderate Catholicism took the overhand.

---

cialista en Cambó i, per tant, bon coneixedor de les dades immediates, el qual assenyalava una línia important —entre les quatre assenyalades com a causes del catalanisme que provocà l'ensulsiada del caciquisme—, que era constituïda per Collell i Verdaguier i Callís, la qual, però, venia definida erròniament per Pabón com «la dissidència carlina». Crec que ben situada, aquesta línia, en l'ascendència balmesiana, i en la branca del liberalisme moderat catòlic de Mañé i Flaquer i dels prohoms dels Jocs Florals, que prengué el relleu en un moment de buit del catalanisme conservador barceloní en 1878-1883, en pugna amb l'integrisme i amb el cantonalisme, en col·laboració en 1885-1886 amb Almirall, per a lligar-se en 1887 amb la Lliga de Catalunya i amb la Unió Catalanista de 1891 (precisament quan Collell, amb Verdaguier i Callís i amb Cabot i Rovira, funden «La Veu de Catalunya», que passarà a ser diari i òrgan de la Lliga Regionalista), ha de ser presa de nou en consideració. Evidentment, no pas per a endurir a esquemes rígids una cosa tan fluida com és el catalanisme o nacionalisme, però sí per a analitzar un moment ben important d'aquest. I aquesta línia fou certament capitanejada per Collell, primer recolzat per tota la plana major dels balmesians encara vivents en 1880-1881 i, després, per Morgades ja bisbe de Vic en 1882, que l'assumí, i fou el catalanisme catòlic mestís, que es convertí en alternativa religiosa a l'integrisme, i fou la gran ala central del catalanisme, equidistant i alternatiu del tradicionalisme intransigent dinàstic i contrarevolucionari, encara que més o menys foralista, i del cantonalisme democràtic federal, atenallat per un federalisme verbal centralista espanyol. Potser la manera d'escapar-se de «...las dos Españas, que han de helarte el corazón».